

वर्ष ७

तं श्री शाहू यीमनलाल गोकुणदार

अंक १०

॥ अहम् ॥

अखिल भारतवर्षीय जैन श्वेताम्बर मूर्तिपूजक मुनिसम्मेलन-संस्थापित
श्री जैनधर्म सत्यप्रकाशक समितितुं
मासिक मुखपत्र

श्री जैन सत्य प्रकाश

वर्ष ७]

कमांक ८२

[अङ्क १०

विक्रम संवत् १९६८ :

वीरनि. संवत् २४६८

: धन्वीसन १९४२

द्वि. जेठ-अषाढ शुद्धि २ :

पुष्यमास

: शुभ-शुद्धि १५

विषय-दर्शन

- १ एक उपयोगी प्रशस्ति : श्री. साराभाई मण्डलाल नवाय ; ४८३
- २ निहववाद : पू. सु. म. श्री. धुरंधरविजयलाल ; ४८७
- ३ श्रीमद् देवचन्द्रजी और उनकी सचित्र स्नात्रपूजा : पू. म. म. श्री. कांतिसागरजी ; ४९३
- ४ प्रतिष्ठा-कल्प-स्तवनमां सुधाशे : पू. सु. म. श्री. ज्योतिविजयलाल ; ४९८
- ५ जैनधर्मी वीरिणां पराक्रम : श्री. मोहनलाल दीपचंद चोडसी ; ४९९
- ६ "पितृहत्या" (शेक पुस्तकनुं विवेचन) : श्री. पोपटलाल पुंजलभाई शाह ; ५०२
- ७ परिवर्तन (दूधो वार्ता) : रतिलाल दीपचंद हेसाई ; ५०७
- ८ प्रवचन-प्रश्नमाला : पू. आ. म. श्री. विजयपद्मसरिलाल ; ५१३
- ९ जयकीर्तिकृत 'सम्मेलनशिखर-रास का सार : श्री. अगरचंद्रजी नाहटा : भंवरलालजी नाहटा : ५१७
- १० जैनधर्मकी प्रधानता व प्रचार : श्री. हरिश्चन्द्र जैन ; ५२१
- ११ कुंभोजन्तीर्थमां दिग्गंशेओ करेणुं नुकसान :
दिग्गंशे आगेवानोनी जवायदारी : तंत्री : ५२२नी सामे
समाचार, स्वीकार : : ५२२नी सामे

आ मासिक हरिके अत्रेण मडिनानी पंहरमी तारीजे प्रगट थाय छे. तेथी सरनामाना इरक्षरना अजर आरमी तारीजे समितिना कार्यालये पहोयाउवा.

लवाजम-वार्षिक-जे इपिया : छूटक चालु अंक-त्रण आना

मुद्रक : नरोत्तम ड. पंड्या; प्रकाशक : श्रीमनलाल गोकणदास शाह; प्रकाशनस्थान
श्री जैनधर्म सत्यप्रकाशक समिति कार्यालय, जेशिंगलार्धनी वाडी, धीकांटा रोड, अमदावाद,
मुद्रणस्थान : सुभाष प्रिन्टरी, भीरजपुर रोड, अमदावाद.

॥ वीराय नित्यं नमः ॥

श्री जैनसूत्रप्रकाश

[वर्ष ७... ..कमांक ८२..... ...अंक १०]

एक उपयोगी प्रशस्ति

संग्रहक तथा संपादक:- श्रीयुत साराभाई भण्डिलाल नवाण

शेक श्री आणुदण्ड कल्याणुनी पेढी तरकथी हाथ घरवामां आवेल नैन डिरकटरीना काम अजे गये वर्षे मारे पंजयमां जवानुं थयेल. १९६७मां संवत्सरी-बाहरवा शुद्धि ४ ना दिवसे सियालकोटमां पू. आ. म. श्री. विजयवल्लभसूरिण महाराज पासो हुं गये ते वपते तेजोश्रीजे श्री कल्पसूत्रनी जेक सुवर्णक्षिरी प्रत मने अतावी हती. आ प्रतना अते जेक सुंदर अने अनेक विगतोथी लरपूर प्रशस्ति मारा जेवामां आवी. अतिहासिक दृष्टिजे जे प्रशस्तिनी उपयोगिता समजने मे तेनी नकल उतारी लीधी हती, ते अही विद्वानोनी जणु माटे प्रगट करुं छुं.

आ प्रत मूण पंजयमां पतियाणा स्टेटमांना समाना गामना शांतिनाथजना लंडारनी मालिकीनी छे. पर्युषणु प्रसजे ते सियालकोट लाववामां आवी हती. तेनां कुल पानां ६३ छे, सात पानांमां श्री कालकाचार्यनी कथा आपवामां आवी छे अने छेल्वां त्रणु पानां ६१-६२-६३मां आ प्रशस्ति आपी छे. आ कल्पसूत्र सुवर्णक्षिरी अने सचित्र छे. जेमां कुल २३ चित्रे छे. काणा, वाहणी, अने विशेषे करीने लाल रंगना पानांजो उपर सोनेरी अक्षरे लपवामां आव्या छे. प्रतनी लंबाई १२ इंच अने पडोणाई ४। इंच छे अने जेक पानांमां आठ लीटीजे लपेली छे.

आ प्रशस्तिमां कटलीक विशिष्ट हकीकतो आपवामां आवी छे. पास करीने उज्जयंत मिरि-गिरनार-तीर्थ उपरनुं श्री अम्बिकादेवीनुं मंदिर डोले अध्यायुं तेना स्पष्ट उल्लेख करवामां आव्ये छे, जे जीना मारा जणुवा प्रमाणे तदन नवीन अने अत्यार सुधी अज्ञात छे. जेक काव्यनी दृष्टिजे पणु आ प्रशस्ति नमूना इप छे; जेना श्लोको हृदयंगम, प्रासादिक अने लुहा लुहा छंदोमां गूथवामां आव्या छे.

आ प्रशस्तिनो अर्थ अधजेसे ते रीते जेने उकलवामां पंडित श्री जेयरदासभाष्टमि आपेल सहाय माटे तेमनो आभार मानुं छुं. आशा छे आ प्रशस्ति विद्वानोने उपयोगी थई पडशे.

[४८४]

श्री जैन सत्य प्रकाश

[वर्ष ७]

॥ प्रशस्ति ॥

स्वस्ति श्रीसंकलो लोकः सकलो यत्र वर्तते ।	
सौराज्यराजितं भाति तत्पुरं मु(सु)रपत्तनम्	॥ १ ॥
तस्मिन् सौराष्ट्रदेशस्य मण्डने रौरखण्डने ।	
श्रीचन्द्रप्रभविहारसनाथे देवपत्तने	॥ २ ॥
उपकेशवंशरत्नं रत्नलक्ष्मविचक्षणः ।	
हावाख्यः समभूत् श्रीमान् वदान्यो व्यवहारिराट्	॥ ३ ॥
तस्याजनि महेभ्यस्य भार्या हांसलदेवरा ।	
दानशीलतपोभावभूषणा गतदूषणा	॥ ४ ॥
तत्कुक्षिप्रभवाः पुत्रास्त्रयस्त्रैलोक्यमण्डनम् ।	
साधुनाकरनामाहो द्वितीयः साधुसामलः	॥ ५ ॥
साधुभीमस्तृतीयोऽथ भार्यास्तेषां क्रमादिमाः	
गांगी सिरियादेवी च भ्रमादेवी तृतीयका	॥ ६ ॥
तत्कुक्षिपद्मिनीहंसाः क्रमादेतेऽङ्गजा गजाः ।	
अर्थिदारिद्र्यपापद्गुखण्डनाः कुलमण्डनाः	॥ ७ ॥
श्रीदत्त-हापी-श्रीवत्स-सिंघराट्-सोम-मूलजाः ।	
षडेते भीमपुत्रा वे (वै) षट्सुदर्शनपोषकाः	॥ ८ ॥
कुलेऽत्र दक्षो भुवि सामलाख्यो वाग्मी कवी राजसभाभिरामः ।	
असंख्ययत्पुण्यविधानसंख्यां कर्तुं क्षमौ नैव सुरासुराख्यौ	॥ ९ ॥
तथा च—	
श्रीअम्बिका महादेव्या उज्जयन्ताचलोपरि ।	
प्रासादः कारितः प्रौढः सामलेन सुभावतः	॥ १० ॥
हेमपौत्रलिकयुताः प्रौढाः सम्यक्त्वमोदकाः ।	
लाभिताः शुद्धभावेन सर्वदेशे गृहे गृहे	॥ ११ ॥
सिद्धाचलोज्जयन्ताद्वितीर्थयात्रा अनेकशः ।	
कृताः संघपतीभूय संघभक्तिस्त्वनेकधा	॥ १२ ॥
कल्याणप्रतिमा जैनी श्रीया देव्या सुलक्षणा ।	
कारिता पूज्यते नित्यानन्तकल्याणदायिनी	॥ १३ ॥
एकादशांगसिद्धान्तसूत्रमाराधितं यथा ।	
इत्याद्यनेकसत्पुण्यगृहं सामलगोहिनी	॥ १४ ॥ (युग्मम्)

अ० १०]

अ० उपयोग ॥ प्रशस्ति

[४८५]

धर्माई अंगजा तस्य धर्मस्य जननी परा ।
 रौप्यबिम्बं प्रतिष्ठाप्य प्रार्थयेदुपवैणवम् ॥ १५ ॥
 श्रीदेवपत्तने जीर्णदुर्गे भात उभे शुभे ।
 श्रीमदद्भुतपोगच्छे शाले राघवकारिते ॥ १६ ॥
 साधर्मिकवात्सल्यागमलेखनसंघपूजनप्रमुखैः ।
 नानाकृत्यै राघव इह सफलं स्वं जनुः कुरुते ॥ १७ ॥
 उकेशवंशे विमले विशाले श्रीदेवसिंहाभिध इभ्य आसीत् ।
 तस्य प्रिया देवलदेविनाम्नी साञ्ची सुशीला गुणशालिनी च ॥ १८ ॥
 तयोः सुतः संघपतिः समृद्धो झांटाभिधः सत्यगुणैकधामा ।
 तद्बलभा धर्मिणी शुद्धनाम्नी श्रीरामसलक्ष्म(क्ष)णपुत्रयुक्ता ॥ १९ ॥
 इतश्च—

श्रीमच्चन्द्रगणे गुणैकनिलयः श्रीदेवभद्राभिधो—
 ऽनूचानः सुलसत्तपस्ततिरतिः शुद्धक्रियाकर्मठः ।
 संवीक्ष्याऽऽगममुद्धार विधिवच्चारित्रमत्युज्ज्वलं
 यस्मादेषगणस्तपागण इति ल्यातिं स्म याति क्षितौ ॥ २० ॥
 तच्छिष्यः श्रीविजयपरतश्चन्द्रसूरिर्गरीयान्
 क्षोणीपालप्रणतपदयुग्ं वादविद्याऽनवद्यः ।
 यं निःशेषश्रुतसमुदयेऽधोतिनं वीक्ष्य माने (जाने)
 नो पत्रत्यथापि(नोज्ञत्यथापि) हि स विदितो गीःपतिलेखशालाम् ॥ २१ ॥
 तदंहिंपंकेरुहभृंगभूय श्रीक्षेमकीर्त्तिर्गुरुरत्र भेजे ।
 श्रीकल्पसिद्धान्तनिबन्धकर्तुश्चिन्तामणिर्यस्य पदोर्द्धुलोठ ॥ २२ ॥
 तदीयपद्माम्बरशीतरोचिः श्रीहेमकुम्भोऽमृतकुम्भकल्पः ।
 यद्वाणीमाकर्ष्य बभूव कर्णावतीशसारंगनृपः कृपावान् ॥ २३ ॥
 ज्ञानादिरत्नोत्करभूषितांगा रत्नाकराः सूरिवरा अथासन् ।
 प्रातिष्ठिपद् वै समराह साधुर्नाभेयबिम्बं विमलाद्रिशृंगे ॥ २४ ॥
 सद्गतः सुकलावदभ्युदयतः प्राप्तः प्रकर्ष परं
 प्रोर्धैरुज्ज्वलकीर्तिफेनविततिर्गीभीरतामन्दिरम् ।
 तुंगाचार्यगिरिर्विनेयविपुलश्रीसंकुलः स्मातले
 श्रीरत्नाकरवद्यतः समभवद् रत्नाकराख्यो गणः ॥ २५ ॥

[४८६]

श्री जैन सत्य प्रकाश

[५५ ७]

गच्छेऽस्मिन् गणशो गतेषु गुरुकाचार्येष्वहार्यप्रभा
 धुर्याः श्रीजयपुंड्रसूरिगुरवः अभवन् मनोभूजितः ।
 दुर्वादित्रजनिर्जयार्जितयशः शुभ्रीकृताऽऽशांतरा
 येषामंहिसरोरुहेऽत्रभुवने कैः कैर्न भृंगायितम् ? ॥ २६ ॥
 विद्यौर्जित्ययुताः सुचारुचरणास्तत्पट्टपीठिमलं—
 चक्रुः श्रीगुरवो रवोदितसुधाः श्रीरत्नसिंहाभिधाः ।
 दुर्जयार्जवर्जितार्जितमहामोहेभकुम्भस्थल—
 ध्वंसे शिश्रियुरश्रुताः श्रुतिभृतो ये वर्यहर्यक्षताम् ॥ २७ ॥
 एकं तत्त्वमब्रूवुधन्निह जनान् द्वौ द्वेषरागौन्यहन
 कीर्त्या त्रीण्यपि ये जगन्ति विभरामासुः सुधांशुत्विषा ।
 दुर्धर्ष्याश्चतुरः क्षणेन निधनं निन्युः कषायद्विष—
 स्ते सम्प्रत्यमितां जयन्ति दधतो गच्छाधिपत्यश्रियम् ॥ २८ ॥
 तत्पट्टाम्बरभास्करः सुरगुरुः प्रज्ञाप्रकर्षोद्वरः
 श्रीमत् श्रीउदयादिवल्लभगुरुर्भाति प्रभाभासुरः ।
 सिद्धान्तोक्तविचारसारचतुरः सच्छीलशोभाधरो
 ज्ञानात् सागरसूरिरदभुतगुणग्रामाकरः शंकरः ॥ २९ ॥
 राजते रम्यचारित्रैः सूरिश्रारित्रसुन्दरः ।
 उदयात् सागरसूरिः क्स्मातले च क्षमोदधिः ॥ ३० ॥
 श्रुत्वा श्रोतसुखं वचो वरतरं तेषां गुरुणामसौ
 भ्राता धर्मिणीश्रेयसे बहुधनः श्रीराघवः साधुराट् ।
 श्रीकल्पं समलीलिखन्निजधनैः सौवर्णवर्णं मुदा
 श्रीमद्विक्रमतः युगांह्रिशरभूर्वर्षे (१५२४) मघौ मासि च ॥३१॥
 स्तम्भनपार्श्वपवित्रितपुरेऽत्र सोमाल्यलिपिकृता लिखिते ।
 चक्रिवान् प्रशस्तचेताः प्रशस्तिमेतामुदयधर्मः ॥ ३२ ॥
 पुष्पदन्ताविभौ यावत् पुष्यतः क्षितिमण्डलम् ।
 वाच्यमानो बुधैस्तावदयं दत्तां सतां मुदम् ॥ ३३ ॥

॥ इति श्रीकल्पप्रशस्तिः ॥ श्रीः ॥

आ प्रशस्तिनुं भाषान्तरं हवे पृथ्वीना अंकेभां आपदाभां आवशे,

(याधु)

નિહ્નવવાદ

લેખક—પૂ. મુનિમહારાજ શ્રી ધુરંધરવિજયજી

(ક્રમાંક ૭૬ થી ચાલુ)

થોથા નિહ્નવ-આર્ય અશ્વમિત્ર : ક્ષણિકવાદી

કથાવસ્તુ—

વીસા દો વાસસયા, તદ્વયા સિદ્ધિ ગયસ્સ ધીરસ્સ ॥

સામુચ્છેદ્યદિટ્ઠી, મિહિલપુરીપ સમુપ્પન્ના ॥

મિહિલાપ લ્લચ્છિલ્લધરે, મહગિરિ કોહિન્ન આસમિત્તેય ।

નેહણિયણુપ્પવાપ, રાયગિહે સ્સળ્લરક્કલાય ॥ (નિર્ધુક્તિ)

અર્થ :— મહાવીરસ્વામી મુક્તિ ગયાને બસો વીસ વર્ષ થયે છતે મિથિલા નગરીમાં સામુચ્છેદિક દષ્ટિ ઉત્પન્ન થઈ. મિથિલામાં લક્ષ્મીગૃહ ચૈત્યમાં મહાગિરિ આચાર્ય, કૌહિન્ન, અશ્વમિત્ર અનુબ્રવાદ પૂર્વમાં નૈપુણિક નામે વસ્તુ-(તું) અધ્યયન કરતાં અશ્વમિત્રને સામુચ્છેદિક દષ્ટિ થઈ) રાજગૃહમાં અંડરક્ષક-(શ્રાવકાએ યોધ પમાડયો.)

થોથા નિહ્નવ અશ્વમિત્રની વાત સરળતાર્થી સમજી શકાય તે માટે તે સળંગ લેખરૂપે ન આપતાં કલ્પિત સંવાદ-વાર્તાલાપ રૂપે આપવાનું યોગ્ય ધાર્યું છે.

(૧)

ગામને પાદરે :—

“પણે ચાલીને વિહરવું એ કહિન છે. તેમાં પણ ઉનાળામાં વિહાર કરવો એ વિશેષ કહિન છે. પંથા જરા મનુષ્યાણાં એ કથનનો અનુભવ આજ સાક્ષાત્ થાય છે. થોડા સમય ઉપર શરીર કેટલું નરમ થઈ ગયું હતું, માંડમાંડ આરામ થયો. પછી ધારણા તો એવી હતી કે—તમારે, ગુરુમહારાજને તથા અન્ય મુનિઓને સારી રીતે પકન પાકન ચાલે છે તો આ ચાતુર્માસ મોટા ગુરુમહારાજજી સાથે જ થશે. વિહારનો તો સ્વપ્ને પણ ખ્યાલ ન હતો. ત્યાં તો આ વચમાં ‘હૃદં તૃતીયં નીકળ્યું’ ને એકાએક વિહાર કરવો પડ્યો. કાર્તિવિજયજીએ મને બહુ કહ્યું કે ‘તમે અહીં જ રહી જાવ. અહીં સર્વ અનુકુળતા છે, ને તમારે શક્તિ આવવાની જરૂર પણ છે. આ સાચું ને તે સાચું એ તો મોટા જાણે. આપણે તેમાં શું? આપણે તો તેઓ આજા ફરમાવે તે પ્રમાણે વર્તવું.’ તેમનો મારા ઉપર પ્રેમ પણ સારો છે. મારી તખીયત નરમ હતી ત્યારે મારી સેવા તેમણે જ વિશેષ કરી હતી. થોડો બહુ ત્યાં રહેવા મારો ભાવ પણ હતો, પરંતુ તમારો આગ્રહ અને ઘણા સમયથી તમારી સાથે રહેવાથી સ્નેહ એટલે જુદો ન પડ્યો, ને અશક્તિ છતાં વિહાર કર્યો. આવી એક સામાન્ય વાતમાં એટલું બધું શું કે એ પક્ષ થઈ જાય ત્યાં સુધી કંઈ સમાધાન ન થાય. આ વિરોધ એવો થયો કે વર્ષોનો સર્વ સમ્બન્ધ વિસરી જવાયો ને ફરી એ સમ્બન્ધ સંધાય કે ન સંધાય તે પણ શક્તિ.”

[૪૮૮]

શ્રી જૈન સત્ય પ્રકાશ

[વર્ષ ૭]

ગામને પાદરે એક વૃક્ષતળે બે મુનિઓ વિશ્રાન્તિ માટે બેઠા છે. તેમાં એકનું નામ સુભદ્રવિજયજી છે, અન્યનું નામ ભદ્રવિજયજી છે. તેમના ગુરુ આર્ય અશ્વમિત્ર હતા. આર્ય અશ્વમિત્ર આર્ય કૌંડિન્યના શિષ્ય અને આર્ય મહાગિરિ આચાર્યના પ્રશિષ્ય થાય. આર્ય અશ્વમિત્ર મિથિલા નગરીમાં તેમના પ્રગુરુ પાસે પૂર્વનો અભ્યાસ કરતા હતા. એક વિષયમાં વિચારભેદ થયો. ગુરુમહારાજે ઘણી રીતે તે વિષય સમભવ્યો, પણ તેમણે પોતાનો કદાચ્રહ ન છોડ્યો, એટલે ગુરુજીએ તેમને સમુદાય બહાર કર્યા. તેઓ સપરિવાર ગુરુજીથી જુદા વિચરવા લાગ્યા. મિથિલાથી વિહાર કરતા કરતા રાજગૃહ તરફ તેઓ જઈ રહ્યા છે. તેમની પાસે ઉપરોક્ત અને મુનિઓએ સાથે જ દીક્ષા લીધી હતી. અને એક જ ગામના વતની હતા. આદ્યવયથી સાથે રમેલા ને ભણેલા. અને વચ્ચે ગાઠ મૈત્રી હતી. તેમાં મોટા સુભદ્રવિજયજી ભણવામાં ચતુર હતા. આર્ય અશ્વમિત્રનો તેમના ઉપર પ્રેમ સારો હતો. ભદ્રવિજયજી અદ્ય અભ્યાસ કરી શક્તતા પણ પ્રકૃતિના મૃદુ અને શાન્ત હતા. ત્રીભંજનના સખત તાપમાં એકાએક વિચારભેદને કારણે વિહાર થયો, તેમાં આ અને મુનિઓ સાથે હતા. ભદ્રવિજયજીને આ પક્ષભેદનું મનમાં દુઃખ હતું તે તેમણે સુભદ્રવિજયજી પાસે એક વૃક્ષ તળે વિશ્રાન્તિ માટે બેસીને ઉપર પ્રમાણે વ્યક્ત કર્યું.

“ શાસ્ત્રની એક એક વાત એટલી ઝીણી અને ઊંડી હોય છે કે તેમાં વિચાર કર્યા વગર હા-એ-હા કરી ચલાવવામાં આવે તો ઘણી વખત મોટા ભૂલતા હોય તો તે ભૂલની પરંપરા એમ ને એમ ચાલુ જ રહે છે. તમને શાસ્ત્રીય સૂક્ષ્મ અભ્યાસ નહિ એટલે તમે ન સમજો, પણ આ વિચાર જેટલા આચ્રહપૂર્વક પકડવામાં આવ્યો છે તેટલો જ ઊંડો અને મહત્વનો છે. આ વિચારની એક બાબુ પકડીને આખું ઔદ્ધ દર્શન ચાલે છે. શ્રોડી પણ કયાશ રાખીને આ વિષય છોડી દેવામાં આવે તો એકદમ દુર્નયના સામ્રાજ્યમાં ગમ્પડી જવાય.

“ સિદ્ધાન્તના ભોગે ફક્ત અમુક મુનિના અદ્ય અનુરાગથી તમે ત્યાં રહેવા લલચાવ તે મને ઇષ્ટ ન લાગ્યું એટલે મેં તમને સાથે આવવા આચ્રહ કર્યો. વિચારભેદ ન થયો હોત તો તમે અહીં રહો કે ત્યાં રહો તે અને સરખું હતું.” સુભદ્રવિજયજીએ ભદ્રવિજયજીને આશ્વાસન આપ્યું. તેમને પોતાના પક્ષ માટે ગર્વ હતો. કંઈકે સમજ હતી એટલે ઉપર પ્રમાણે બચાવ કર્યો.

“ સિદ્ધાન્તની સત્ય બાબુને વળગી રહેવા તમે કહ્યું, પણ તે સત્ય બાબુ નક્કી કરવી ઘણી મુશ્કેલ હોય છે. સ્યાદ્વાદને માનનાર આપણે આવો આચ્રહ પકડીએ તે ઠીક ન રહેવાય. તમે સમજો છો એટલે માનતા હશે કે આપણે સાચે પન્થે ચડ્યા છીએ, પણ ઘણી વખત સમજી પણ આચ્રહવશ થઈને માર્ગ ચૂકી જાય છે. જમાલી કેટલા સુચ અને વિચ હતા છતાં આચ્રહવશ તેમની કેવી સ્થિતિ થઈ? જદુ એવી વસ્તુ છે કે તે પકડાયા પછી છોડવી બહુ મુશ્કેલ છે. આપણે આમ આચ્રહ કરી છૂટા ન પડ્યા હોત ને સમજીતિથી કોઈ સારો માર્ગ કાઢ્યો હોત તો આપણું, તેમનું ને શાસનનું કેટલું સુંદર દેખાત ? ”

ભદ્રવિજયજીએ ઉપર પ્રમાણે કહ્યું એટલે સુભદ્રવિજયજી ફરી બોલ્યા:—

અંક ૧૦]

નિહંનવવાદ

[૪૮૯]

“આપણે સ્યાદાદી એટલે ‘આ પણ સાચું’ ને તે પણ સાચું,’ ‘આમે ખરું ને તેમે ખરું’ એમ અવ્યવસ્થિત વિચારવાળા નથી; સ્યાદાદ તેમ માનવા કે મનાવવા કહેતો પણ નથી. ઉલટું તે તો એક દષ્ટિને દૂર કરીને અનેક દષ્ટિએ વસ્તુને જોવાનું કહે છે. સ્યાદાદ જેમ મિથ્યા આગ્રહને છોડાવે છે તેમ સંશયવાદનો પણ ત્યાગ કરવાનું શીખવે છે. દ્રવ્યાર્થિક દષ્ટિએ ઘટ નિત્ય જ છે, અને પર્યાયાર્થિક દષ્ટિએ ઘટ અનિત્ય જ છે એમ નિશ્ચયપૂર્વક વાત સ્યાદાદી જ કરી શકે છે. સ્યાદાદને માન્યા સિવાય એવકારથી (‘જ’-કારથી) વાત કરનાર ક્ષણ વારમાં ચૂપ થઈ જાય છે. જન્માલિની ભૂલમાં એમનો મિથ્યા આગ્રહ-મતિનો વિભ્રમ-ભાગ ભજવતો હતો. ‘પ્રુદ ભગવાન પણ ભૂલ્યા’ એમ એમની પાસે મિથ્યાભિમાન બોલાવતું હતું. વીર પ્રભુના વચન “કિયમાણ કહું” વગેરે અસત્ય છે, એમ કહીને તેઓ મિથ્યાત્વવૃત્તિવાળા બન્યા હતા. પ્રભુએ જાતે સમજાવ્યા છતાં પણ સમજ્યા નહિ એટલે એમની એવી સ્થિતિ થઈ. આપણે પ્રભુનાં અમુક વચનો મિથ્યા છે એમ થોડું કહીએ છીએ? આ તો તેઓશ્રીના વચનનો અર્થ કરવામાં જે મતફેર છે તેને અંગે વિવાદ છે. તે મતફેર ટળી જાય તો ખીજો કંઈ થોડો આગ્રહ છે? મોટા ગુરુમહારાજશ્રી સર્વજ્ઞ તો નથી કે તેઓશ્રી અર્થ કરવામાં ન જ ભૂલે.....”

સુભદ્રવિજયજી સમજાવતા હતા એટલામાં “મત્યએણુ વંદામિ” કહીને એક શ્રાવકે આવીને કહ્યું: “પધારો સાહેબ ગુરુમહારાજજી આપની રાહ જોઈને બહાર વિરાજ્યા છે. પ્રવેશ કરવાને આપ પધારો એટલી જ વાર છે.”

(૨)

ઉપાશ્રયમાં—

આર્ય અશ્વમિત્ર વિશાલ માનવ મેદની સમક્ષ વ્યાખ્યાન આપે છે: “સંસાર ક્ષણિક છે એમ સર્વ કોઈ માને છે. ત્યાગ કરવા યોગ્ય છે તે પણ સર્વસમ્મત છે. સંસારમાં કોઈ પણ પદાર્થ ઉપર રાગ ન થાય તે વૈરાગ્ય તરફ સહજ ચિત્તવૃત્તિ વળે તે માટે સર્વ દર્શનો પ્રયત્ન કરે છે. ઔદ્ધર્શનનું તે માટે કહેવું છે કે સર્વ પદાર્થો ક્ષણિક છે. જગત વિનશ્વર છે. ક્ષણ પૂર્વે જોયેલ ક્ષણ પછી નથી દેખાતું. પણ પહેલાં પ્રેમ કરનાર પણ પછી દ્વેષ કરે છે. એવી કઈ વસ્તુ છે કે જેમાં ક્ષણ બાદ ફેરફાર ન થયો હોય? માટે જે કંઈ છે તે સર્વ એક ક્ષણ રહી વિનાશ થવાના સ્વભાવવાળું છે.” ઔદ્ધોનું આ કથન જ્ઞેનદર્શન નથી છેક વેગળું નથી. આ વિચારણા જ્ઞેનદર્શનની જ એક વિચારણા છે. ઔદ્ધ દર્શન તો ફક્ત આ વિચારણા ઉપર ભાર આપીને તેને પદલવિત કરે છે, માટે તે જ્ઞેનદર્શનથી જુદું પડી ગયું છે. કોઈ દર્શન પરમબ્રહ્મ એક માનીને દેખાતો સંસાર સર્વ શૂન્ય છે એમ કહીને સંસારને હેય બતાવે છે. કોઈ માયામય માનીને નિ:સાર કહે છે. ગમે તેમ હો પણ સર્વ અનિત્ય અને અસાર છે તે ચોક્કસ છે, માટે કોઈ પણ પદાર્થ ઉપર રાગ-દ્વેષ ન કરતાં સમભાવ કેળવવો એ જ પરમપદ પામવાનો પવિત્ર પન્થ છે.”

એ પ્રમાણે વ્યાખ્યાન આપ્યા બાદ આર્ય અશ્વમિત્ર સ્વકાર્યમાં પ્રવૃત્ત થયા. ગુરુજીથી છૂટા થયા બાદ તેમને દિવસે દિવસે ‘હું માનું છું તે સાચું જ છે’ એવો આગ્રહ વધારે ને વધારે દઢ થાય છે. જનતાને પોતાના પક્ષમાં દોરવાને વિશેષે પ્રયત્ન કરે છે. વાતચિતમાં,

[૪૯૦]

શ્રી જૈન સત્ય પ્રકાશ

[વર્ષ ૭]

વ્યાખ્યાનમાં, ઉપદેશમાં એમ સર્વમાં આડકતરી રીતે પોતાના વિચારોનું પ્રતિબિમ્બ પડે છે. આહારપાણી કર્યા બાદ કંઈક વિશ્રામ લઈને તેઓ બોલ્યા—

“ સુભદ્રવિજય ! જો તને પેલા આલાવાનો અર્થ સમજવું. ”

“ હાજી, પાણી વાપરીને આવું. ”

“ તારે ક્યાં સુધી અભ્યાસ થયો છે ? ”

“ જી, મારે ખીજા પૂર્વના બે વસ્તુ સુધી અભ્યાસ થયો છે. આપણે આ ચર્ચા થઈ તે સર્વ વિષય દશમા પૂર્વમાં આવે છે. ”

“ હા. તેનું સમ્પૂર્ણ નામ તો વિદ્યાનુપ્રવાદપૂર્વ, પણ ભીમસેનને જેમ ભીમ અથવા સેન કહીને બોલાવાય છે તેમ આ પણ વિદ્યાપ્રવાદ અથવા અનુપ્રવાદ કહેવાય છે. ”

“ જી. તે પૂર્વનાં કેટલા વસ્તુ છે ! ”

“ તેના પન્નર વસ્તુ છે. તેમાં આ ક્ષણિકવાદનો વિષય નૈપુણિક નામના વસ્તુમાં આવે છે. ”

“ જી. તેમાં ક્યા પાઠ ઉપરથી આ ચર્ચા થઈ હતી ? ”

“ જો. તે પાઠ આ પ્રમાણે છે—

પદુપન્નસમયનેરદયા સઠ્ઠે વોચ્છિજ્જિસસંતિ । પઠ્ઠે જ્ઞાવ વેમાણિયસિ ।

પઠ્ઠે વીયાઈસમયેસુ વિ વત્તઠ્ઠં ॥

આ પાઠનો અર્થ આ પ્રમાણે છે: “પ્રત્યુત્પન્ન સમયના [જે સમયે નરકમાં ઉત્પન્ન થયા તે પ્રથમ સમયના] સર્વ નારકીઓ વિનાશને પામશે. એ પ્રમાણે ઠેઠ વૈમાનિક દેવો [પણ પ્રથમ સમયના વિનાશને પામશે] એ પ્રમાણે ખીજા વજેરે સમયોમાં પણ કહેવું. એટલે કે જગતમાં પ્રથમ સમયે વર્તતા સર્વ પદાર્થો નાશ પામશે. ખીજા સમયના નાશ પામશે. ત્રીજા સમયના નાશ પામશે. એમ દરેક ક્ષણે દરેક પદાર્થ વિનાશને પામશે. ”

“ જી. આ પરથી સ્પષ્ટ સાબીત થાય છે કે સર્વ પદાર્થો ક્ષણિક છે, છતાં શા માટે મોટા ગુરુજીએ આગ્રહ પકડ્યો હશે ? ”

“ એ તો કોણ જાણે ? પણ ધણી વખત મોટાઓ એમ માને છે કે પોતે જો કંઈ જાણતા કે કહેતા હોય તે સર્વ ચથાર્થ જ છે. પોતાની માન્યતા વિરુદ્ધ કંઈ પણ તર્ક દલીલ કે પ્રવૃત્તિ કરવામાં આવે તો તેઓ તરત ચીડાઈ જાય છે. એકદમ આપણને આમ જુદા ન કર્યા હોત તો મારે આ દશમા પૂર્વનો થોડો ધણો અભ્યાસ બાકી છે તે પૂર્ણ થઈ જાત. શાસ્ત્રીય વિષય એટલા ગહન હોય છે કે તેમાં કોઈનું પણ અભિમાન કામ આવતું નથી. ”

“ જી. આજ ભદ્રવિજયજી મને કહેતા હતા કે આપણે આમ ઉતાવળ કરી છૂટા ન પડ્યા હોત ને સમજુતિથી રહ્યા હોત તો શાસનનું કેટલું સાતું દેખાત ? પણ મેં તો તેમને કહ્યું હતું કે શાસ્ત્રવિરુદ્ધ જઈને શાસનની અદ્યપણી શોભા વધારવાથી શું ? ”

“ ઠીક કહ્યું. હજી તેને ગુરુજી પ્રત્યે પક્ષપાત છે. એ તો તારા પ્રેમથી ને કહેવાથી આવ્યો છે, નહિ તો આવવાનો જ ક્યાં હતો ? મેં પૂછ્યું ત્યારે કહેતો હતો કે માતું શરીર

અંક ૧૦]

નિહ્નવવાદ

[૪૯૧]

નરમ છે, આમ છે તેમ છે. એ તો ભોળો ચોથા આરાનો આત્મા છે. એ કંઈ જોડું ન સમજે, કજીયાથી દૂર રહેવા ઇચ્છે, એટલે આજનો વિહાર જરા લાંબો થયો !”

“હાજી. આજ તો ગામ આવતા આવતા અગિયાર વાગી ગયા. ઉનાળાનો તાપ ને તેમાં રેતાળ રસ્તો. માર્ગમાં વૃક્ષ વગેરેની થોડી ધણી છાયા આવતી હતી એટલે સાડું હતું, નહિ તો મુશ્કેલ થઈ પડે.”

“કાલ તો નાનો વિહાર છે. સંયમવિજયને કાંટો વાગ્યો છે ને પગ પણ સૂઝી ગયો છે. આ ગામ ભક્તિવાળું સાડું છે. ગયા ગામમાં વિનય-વિવેક વગરના શ્રાવકો હતા. મતિવિજય ગોચરી જઈને આવેલ તે કહેતો હતો કે ઘેર ઘેર એક જ વાતો થાય છે કે આ તો પેલા સંઘાડા બહાર કર્યા છે ને તે મહારાજને આવ્યા છે. વહોરાવવામાં પણ ઉપેક્ષા-વૃત્તિ. ગુરૂ સાથે આપણે ચર્ચા થઈ ત્યાંથી ગયું ગામ બહુ છેડું નહિ અને તે ગામ-વાળાનો મિથિલા સાથે વેપાર આદિને કારણે અવરજવર વિશેષ એટલે વાત ધડીકમાં પહોંચી ગઈ. થોડા શ્રાવકો સિવાય બીજા કોઈ સામે જ નહોતા આવ્યા. થોડા પણ જે આવેલ તે આપણે પ્રથમ ત્યાં માસકલ્પ કરેલ ત્યારે અનુરાગી થયેલા તે જ. ગુરૂથી છૂટા પડીને મારે ખાસ આ વિષયની પુષ્ટિ કરવાની કે ગુરૂ કરે છે તે અર્થ મિથ્યા છે, એમ પ્રચાર કરવાની ઇચ્છા ન હતી. પણ ગામેગામ ગુરૂની વાત પહોંચી ગયા પછી આપણને કોઈ રથળે સન્માન કે આદર ન મળે માટે આપણા વિચારના ગામેગામ પચ્ચાસસો શ્રાવકો હોય તો પણ આપણે શોભાભેર જઈ આવી રહી શકીએ એટલે જ કેટલીક ગુરૂથી વિરૂદ્ધ વાતો કરવી પડે છે.”

“જી. પેલા મુનિઓને બોલાવું ? વાચના આપશો ?

“હા, બોલાવ ! હવે તો સાધુઓને ભણવા ગણવા, આહાર વ્યવહાર, ક્રિયાકાંડ આદિમાં વિશેષ કાળજી રાખવા શિક્ષણ આપવું પડશે. આચાર વિચારની સારી છાપ પડશે તો જ આપણા પક્ષમાં જનતા દોરવાશે. જે વાચના લીધા પછી પેલા નવા મુનિઓને ગોચરીના દોષો, સાતે માંડલીની ક્રિયાઓ માંડલીમાં સાથે કરવાથી થતા લાભ, ન કરવાથી થતા દોષો વગેરે સર્વ સમજાવજે. ગુણદોષ સમજાવ્યા વગર ક્રિયાઓમાં રસ લાંબો કાળ ટકતો નથી.”

“જી, આ સર્વ મુનિઓ આવ્યા. (વંદનાદિ કરી યથાયોગ્ય આસને બેઠા પછી) આપશ્રી પાઠ પ્રકાશો.”

(૩) .

શ્રાવકો સાથે:—

પડિલેહણ પ્રતિક્રમણ વગેરે આવશ્યક ક્રિયાઓ થયા બાદ સર્વે મુનિઓ સ્વાધ્યાયમાં તક્ષીન થયા છે. આર્ય અશ્વમિત્ર સાધુઓને આગમની ચોયણા-પડિચોયણા કરાવે છે. તે સમયે ત્યાંતું દિવ્ય વાતાવરણ વિદ્યામય ભાસે છે. સમય થયે પોરસી ભણાવી સર્વે યોગ-નિદ્રા માટે તૈયારી કરે છે. કેટલાએક મુનિઓ આર્ય અશ્વમિત્રની સુશ્રુષા કરે છે.

આ સમયે કેટલાએક શ્રાવકો આવીને ‘મત્થએણ વંદામિ’ કહીને બેસે છે. “સાહેબ ! અમે તરત આવવાના હતા, પરંતુ આપ મુનિઓને ભણાવતા હતા એટલે રોકાઈ ગયા. દિવસે તો આપ સતત પ્રવૃત્તિમાં જ ગૂંથાયા હતા.”

[૪૯૨]

શ્રી જૈન સત્ય પ્રકાશ

[વર્ષ ૭]

“સારું, અત્યારે આવ્યા તેમાં શું હરકત છે? જેટલો પ્રમાદ અહ્ય લેવાય તેટલો લાભ જ છે ને!”

“સાચું, પરંતુ આપ વિહાર કરીને પધાર્યા છો. દિવસભર પરિશ્રમ લીધેલ છે એટલે નિદ્રાની જરૂર તો ખરી જ, હવે અમે અમારી વાત ટૂંકામાં પતાવીએ. અમે સાંભળ્યું છે કે આપને ગુરુજીએ સમુદાય બહાર કર્યા છે તો તેમાં સત્ય શું છે?”

“તમે જે વાત સાંભળી છે તે સત્ય છે. હકીકત એમ બની કે અમારે ગુરુજી પાસે પૂર્વનો પાઠ ચાલતો હતો. તેમાં એક સૂત્રનો અર્થ કરવામાં ગુરુજી અને અમારી વચ્ચે મતફેર પડ્યો. અમારું કહેવું હતું કે આ આલાવાનો આમ અર્થ હોવો જોઈએ. ગુરુજીએ કહ્યું કે એ મિથ્યા છે. એ ચર્ચા ખૂબ ચાલી, પણ તેમાં કંઈ સમજૂતિ ન થઈ એટલે ગુરુજીએ અમને સાથે ન રાખ્યા ને જુદા વિચરવા કહ્યું.”

“ગુરુજી અને આપ જેવા વચ્ચે આ પ્રમાણે વિચારભેદને કારણે વૈમનસ્ય થાય ને જુદી જુદી પ્રક્રમણા ચાલે તેથી શાસનનું કેટલું અનુગતું દેખાય? માટે જો આપનો વિચાર હોય તો અમે ગુરુજી પાસે જઈને તેઓશ્રીને સમજાવીએ. કોઈ પણ રીતે સમજૂતિ થતી હોય તો સારું.”

“તમારે પ્રયત્ન કરવો હોય તો કરી જુએ. પણ ત્યાંસુધી આ શાસ્ત્રીય પાઠના અર્થમાં અમે બંને એકમત ન થઈએ ત્યાંસુધી સમજૂતિ શી રીતે થઈ શકે? મૂળમાંથી સડો ન નીકળે ત્યાંસુધી ઉપર ઉપરના ઉપચારથી શું વળે?”

“જી સારું, આજ તો આપ લાંબો વિહાર કરીને પધાર્યા છો એટલે કંઈ ખાસ વાતચીત પણ નથી થઈ શકી. આપ કાલે અહીં સ્થિરતા કરો ને હકીકત શું બની છે તે સવિસ્તર સમજાવો એટલે કંઈ કરવા જેવું જણાશે તો કરીશું. વિશેષ અનુકૂળતા હોય તો અહવાડિયું સ્થિરતા કરો.”

“અમારે અહીંથી હજી દૂર જવાનું છે. ગરમીના દિવસ છે. ચોમાસું પણ નજીકમાં આવે છે. અનુકૂળ ક્ષેત્ર માટે પણ જોવાનું રહે છે, માટે અહવાડિયું તો સ્થિરતા કરી શકાય તેવા સંયોગો નથી, પણ તમારો આગ્રહ છે ને તમારે આ વિષય સમજાવવા ઇચ્છા છે તો આવતી કાલે એક દિવસ સ્થિરતા કરીશું.”

“સારું સાહેબ ‘ત્રિકાલ બન્દના’ આપ આરામ કરો.” સર્વે બંધ છે. (આહુ)

કળા અને શાસ્ત્રીય દષ્ટિએ સર્વાંગ સુંદર

ભગવાન મહાવીરસ્વામીનું ત્રિરંગી ચિત્ર

૧૪”×૧૦” સાઇઝ : આર્ટકાર્ડ ઉપર ત્રિરંગી છપાઇ : સોનેરી
ઝાઈર : મૂલ્ય-ચાર આના (ટપાલ ખર્ચનો હોદ આનો જુદો.)

શ્રી. જૈનધર્મ સત્યપ્રકાશક સમિતિ

જેશિંગલાઈની વાડી : ઘીકાંટા, અમદાવાદ.

श्रीमद् देवचन्द्रजी और उनकी सचित्र स्नात्रपूजा

लेखक—पू. मुनिमहाराज श्री कातिसागरजी, साहित्यालंकार

आर्य संस्कृति में अध्यात्मविद्या का स्थान महत्त्वपूर्ण माना गया है, और बाकई में वह है भी ठीक। यहांके मुनियोंने अध्यात्मवाद का इतना विकास किया था जितना समस्त विश्व के किसी भी देशके महात्माने किसी भी कालमें नहीं किया। यह न सिर्फ मेग हि कथन है बरन् अंग्रेज^१ आध्यात्मिकों का भी ऐसा ही अभिप्राय है। अध्यात्मवाद भारत की उन विशेषताओं मेंसे है जिसने विश्वमें भारत के गौरवकी पताका फहराई है। एक समय भारत अध्यात्मिकोंका विशाल केन्द्र था। यद्यपि फिलहाल इस विद्या का प्रचार अपेक्षाकृत कम पाया जाता है फिर भी इतरदेशापेक्षा कम नहीं है।

जैन संस्कृतिके महत्त्वपूर्ण सिद्धान्त में अध्यात्मवाद भी एक है। जैन मुनियोंने इसे इतना अपनाया है कि मानो उन्होंने उसे आत्मिक वस्तु बना ली, पर्यं उन्होंने इस वाद में उत्तरोत्तर वृद्धिकर, जैन समाज को ही नहीं अपितु समस्त भारको एक तरह से ऋणी करीया है। “अध्यात्मवाद” पर मैंने एक विस्तृत निबन्ध लिखा है अतः यहां पर अधिक लिखना अनावश्यक है।

श्रीमद् देवचन्द्रजी जैन समाज के उन आध्यात्मिकों मेंसे हैं जिन्होंने पतञ्जलियक साहित्य में वृद्धि कर आत्मकल्याण किया है। ऐसे आध्यात्मिक मुनिराज का नाम जैन इतिहास में स्वर्णाक्षरों से अंकित रहेगा। यद्यपि प्रस्तुत लेख में ‘सचित्र स्नात्रपूजा’ का परिचय देना पर्याप्त था पर विषय को समझनेके लिये कर्ता का संक्षिप्त परिचय देना भी अनिवार्य है।

श्रीमद् देवचन्द्रजी का जन्म बीकानेर निकटवर्ती रमणीय ग्राम में वि. सं. १७४६में हुआ था। आपने इस वर्ष की बाल्यावस्था में खरतरगच्छीय उपाध्याय राजसागरजी के पास दीक्षा अंगीकार की। आपने बेनातट (बिलाडा) में भूमिगृह में बैठकर सरस्वतीमंत्र सिद्ध किया था। जिससे आप अल्प समयमें गीतार्थ होकर संस्कृत प्राकृत व्याकरण छंद अलंकारादि शास्त्रोंमें निपुण हो गये। आपकी बिहारभूमि बहुत विस्तृत थी। सं. १७७७ फाल्गुन शुक्र तृतीया को मरोट नगर में आगमसार नामक महत्त्वपूर्ण ग्रन्थ की रचना की, जिसका आज भी सर्वत्र अध्ययन किया जाता है। इन्होंने सं. १७७७ में परिग्रह का सर्वथा त्याग कर क्रियोद्धार किया और अहमदाबाद पधारे। वहां पर आपकी देशानु सुनकर लोग मुग्ध हो गये। उसी समय आपके इस निष्पक्ष उपदेश से मानिकलाल दूदिये ने मूर्तिपूजा स्वीकार की और नूतन

^१ देखिये ‘गुप्तभारतकी खोज’।

[४८४]

श्री जैन सत्य प्रकाश

[५५९ ७]

चैत्य निर्माण कराकर आप ही के शुभ हाथ से प्रतिष्ठा करवाई । सं. १७७९ में खम्भात में चातुर्मास किया और शत्रुंजय-माहात्म्य सुनाया जिसका प्रभाव वहां के श्रावकों पर इतना अधिक पड़ा कि शत्रुंजय पर कारखाना (पीढी) स्थापित कर वहां पर नवीन चैत्य एवं जीर्णोद्धार कराना प्रारम्भ किया । यह कारखाना वही है जो फिलहाल आनन्दजी कल्याणजीकी पीढी के नाम से प्रसिद्ध है । किसी जगह पर ऐसा उल्लेख पाया जाता है कि उक्त पीढी की स्थापना जोधपुरनिवासी संघपति राजाराम ने की थी, परन्तु दोनों के उपदेशक तो श्रीमद् देवचन्द्रजी ही हैं । श्रीमद् के जीवनपर दृष्टिपात करने से एक बात का पता चलता है कि उन्होंने अपनी दिव्य वाक्शक्ति से बहुतसे ढूँढियों को प्रबोधकर सम्यक्त्व दिलाया था । अहमदाबाद में जो डेहले का भंडार है वह आप ही का संग्रह का कहा जाता है । आपका अवसान भी सं. १८११ में वहींपर हुआ था । खम्भात में एक उपाध्यय आपके नाम से मशहूर है । आपकी बहुत सी संस्कृत प्राकृत गुजराती गद्यपद्य रचनायें उपलब्ध होती हैं । आपके स्तवन जैन समाज में बड़े चाव से गाये जाते हैं । आपका विस्तृत जीवन जानने के लिये “ जैन ऐतिहासिक काव्य संग्रह ”, गुजराती साहित्य परिषद की सातवीं रिपोर्ट, एवं ‘जैनयुग’ की फाइल आदि ग्रन्थ देखना चाहिये ।

श्रीमद् देवचन्द्रजी की अनेक महत्वपूर्ण कृतियों में से स्नात्रपूजा भी एक है । जैनधर्म का पूजासाहित्य सुविस्तृत रूपेण उपलब्ध होता है, परन्तु सचित्र पूजा किसी भी मुनिराज की निर्माण की हुई अद्यावधि मेरे देखने या सुनने में नहीं आई । वर्तमान में मध्यप्रांत और बरार के मेरे विहार में मुझे कई अप्रकाशित ऐतिहासिक सामग्री प्राप्त हुई जिनमेंसे सचित्र स्नात्र पूजा का परिचय “ श्री जैन सत्य प्रकाश ” द्वारा जैन समाज को सर्व प्रथम कराया जा रहा है । इस प्रति में कुल २४ चित्र हैं जिनका क्रमबद्ध वर्णन निम्न प्रकार है:—

(१) भगवान श्री ऋषभदेवजी अष्टप्रातिहार्ययुक्त सुनहरी चित्र में अंकित हैं । चारों ओर सुन्दर बेल बनी हुई है । पत्र पर इस प्रकार गाथा लिखी हुई है: गाथा—“चउतीसे अतिसय जुओ.....कुसुमांजलि मेलो ” ।

(२) दाहिनी ओर भगवान शांतिनाथजी और बाईं ओर भगवान नेमिनाथजी के चित्र वर्णानुसार चित्रित हैं । छः गाथाएं पत्र पर लिखी हुई हैं ।

(३) बाईं ओर भगवान पार्श्वनाथजी एवं भगवान महावीर स्वामीजी के चित्र इन्द्रयुक्त बने हुए हैं । “ सयल जिनवर.....करो संघ सुजगीश ” इतना पाठ पत्र पर लिखा हुआ है ।

(४) बीस तीर्थकरों की मूर्तियां तीन पंक्ति में चित्रित हैं ।

अंक १०] श्रीभद्र देवयन्दल और उनकी सचित्र स्नात्रपूजा [४६५]

(५) चारों ओर बीस स्थानक तप की स्थापना की हुई है, बीच में तीर्थ-कर का जीव उक्त तपकी आराधना करता हुआ बतलाया गया है अर्थात् दूसरी ढालका सम्पूर्ण भाव इस चित्रमें बतलाया है ।

(६) उपर के हिस्से में तीर्थकर की माता १४ स्वप्न देख रही है और निम्न भाग में पति को दासी सूचित करती है और बगल में चौदह स्वप्न बड़ी खूबी के साथ चित्रे हुए हैं । तीसरी ढालकी छहों गाथाओं का भाव बताया है ।

(७) इस चित्र में इन्द्रकथित शक्रस्तव का भाव बताया गया है । पहिले इन्द्र स्वसिंहासनारूढ है । तत्पश्चात् कुछ चलकर फिर अंजलीकर शक्र-स्तव से भगवान की स्तुति करता है । सामने देवगण बैठा है । चौथी ढाल की छहों गाथाओं का भाव बताया है ।

(८) इस चित्र में दाहिनी ओर १० इन्द्राणीयें वाजिन्त्र इत्यादि के साथ जन्म समय के गीतगान का भाव प्रदर्शित करती हैं । वाजिन्त्रों में मात्र मृदंग और सारंगी दिखते हैं । बाईं ओर भगवान का जन्म बताया गया है । चौथी ढाल की छे से नौ गाथाओं का भाव बताया है ।

(९) प्रस्तुत चित्र में ऊपर के एक हिस्से में माता पुत्र को लेकर सोई हुई है और शेष भाग में छप्पन दिग्कुमारीकायें आती हैं और धामधूम पूर्वक भगवान का जन्ममहोत्सव करती हैं । यह चित्र अत्यंत चित्ताकर्षक है “ श्री तीर्थपतिनुं कलश मज्जन.....गहगहती आणंद ” तकका भाव दिखाया है ।

(१०) इस चित्र के ऊपर के हिस्से में भगवान को दिग्कुमारिकायें माता के पास से लेकर स्नानादिक कार्य के लिये कदलीघर में ले जाती हैं । बाजू में माता को कुमारीकायें स्नान करवाती हैं । तत्पश्चात् अभिषेक कर भगवान को वापिस ले जाती हैं । यह चित्र बड़ा ही चित्ताकर्षक है । “ हे मातइ ते जिनराज जायो.....धर्म दायक ईश ” तक का भाव बतलाया है ।

(११) इन्द्र सभा में बैठा हुआ है, इन्द्रासन प्रकंपित होता है, भगवान का मेरु पर्वत पर जन्माभिषेक करनेके लिये देवताओं को बुलाने के लिये इन्द्र घण्टानाद कराता है, देवता एकत्रित होते हैं । दृश्य बड़ा ही सुन्दर है । “ जिन रयणीजी.....नाथ चरण पखालतां ” तक का भाव बताया गया है ।

(१२) एक ओर मेरुपर्वतोपरि सिंहासन तैयार कर इन्द्र माता के पास अभिषेकार्थ भगवान को लेनेके लिये जा रहा है, दूसरी ओर लेकर आनेका भाव बताया है “ एम सांभलनी.....आतमा पुण्ये भरी ” का भाव बताया है ।

(१३) प्रस्तुत चित्र में इन्द्र महाराज भगवान को ले जाते हैं, आगे देव देवी नाटक नृत्य इत्यादि कृत्य करते हैं । यह चित्र भी बड़ा मार्मिक है । “ सुरनायकजी.....एक तुं जगदीश प ” तक का भाव बतलाया है ।

[४६६]

श्री जैन सत्य प्रकाश

[२५^० ७]

(१४) इस चित्रमें इन्द्र भगवान को गोदी में लिये पांडुक वन में बैठे हैं। कतिपय देवता कलश भरने को जा रहे हैं, कतिपय भर कर आ रहे हैं एवं कितनेक तैयार खड़े हैं। ऊपर का भाव बताने में चित्रकार बहुत कुछ सफल हुए हैं। “सुरगिरि परजी.....सवे सुर कर जोडीने” तक का भाव बताया है।

(१५) देव देवियों क्षीरसागर से भगवान के अभिषेक के लिये जलकलश भर ले जा रहे हैं। दोनों तरफ क्षीरसागर का दृश्य सुन्दर रीति से बताया है। इन्द्र की चारों ओर छत्र चामर इत्यादि उपकरण पड़े दिखाये हैं “आत्म साधन रसी.....आगमे भासिया तेम आणी ठवे” का भाव बताया है।

(१६) एक ओर इन्द्र भगवान को गोदमें लिये बैठे हैं और दाहिनी ओर एक देव छत्र लिये खड़ा है। कतिपय देव देवियां जलकलश भर छत्र चामर सिंहासनदि तैयार लिये खड़े हैं। “तीर्थजल भरिय कर कलश करी देवता.....शक्र उत्संग जिन देखी मन गहगही” उक्त दो गाथाओं का भाव बताया है।

(१७) इस चित्र में इन्द्र-इन्द्राणियों जलकलश भर बहुत शीघ्र पर्वत की ओर जा रहे हैं “हंहो देवा हंहो देवा.....कालादि ठव्यो” तक का भाव बताया गया है।

(१८) प्रस्तुत चित्र के बीच में इन्द्र भगवान को गोदी में लिये बैठा है और क्रमशः देवसमूह कलश द्वारा भगवान को अभिषेक करते हैं। आठवीं ढाल की एक गाथा का एक भाव बताया गया है।

(१९) इस चित्र में सब देवीदेवियों भगवान का अभिषेक कर रहे हैं।

(२०) प्रस्तुत चित्रमें दीहिनी ओर इन्द्र स्वयं वृषभ का रूप कर भगवान का अभिषेक कर रहा है। बाईं ओर दूसरा रूप कर विलेपनादि का भाव बतलाया गया है। शेष इन्द्र पास खड़े हैं। चित्र बड़ा मार्मिक है। “सोहम सुरपति.....भांजसुं हवे भव फंद” का भाव बताया है।

(२१) मेरु पर्वतपर से भगवान को अभिषेक कराकर इन्द्र वापिस माता के पास ले जा रहा है। निम्न भाग में माता के पास स्थापित करनेका भाव एवं एक ओर ३२ कोटि सोनैया निछरावल का भाव बहुत सुन्दर रीति से चित्रित किया है “कोड वसीस सोवन्न चारी.....तुम सुत अम आधार” तक का भाव बताया गया है।

(२२) तत्पश्चात् देवता नन्दीश्वर द्वीप में जाकर अष्टाद्विका महोत्सव करते हैं। यह भाव बहुत सुन्दर रूपसे बताया है।

(२३) भगवान श्री ऋषभदेवजी का चित्र इन्द्रत्रययुक्त सुन्दर रीति से चित्रित किया है। “एम पूजा भगते करो” इस ढाल का भाव बताया है।

अंक १०] श्रीमद् देवचन्द्र और उनकी सचित्र स्नात्रपूजा [४६७]

(२४) इस चित्र में विशाल जिनमन्दिर का भाव बतलाया है। आज्ञा बाबु साधु साध्वी भावक आधिकार्य दर्शन करते बताये हैं। शिल्पकलाकी दृष्टि से इस चित्र का विशेष महत्त्व है।

श्रीमद् देवचन्द्रजी निर्मित स्नात्रपूजा जैनसमाज में कितनी आदरणीय समझी जाती थी और आज भी समझी जाती है—यह उक्त सचित्र प्रति से स्पष्ट हो जाता है। आपकी निर्माण की हुई अध्यात्मगीता की भी सचित्र प्रति मुझे सूरत में देखने का सौभाग्य प्राप्त हुआ था। स्नात्रपूजा से भी उक्त गीता चित्रकलाकी दृष्टि से जादा महत्त्व रखती है। वह रंगीन पत्रोंके उपर स्वर्णाक्षरों से लिखी गई है, जो श्रीजिनदत्तसूरि ज्ञानभंडार के पास सुरक्षित है। इन दोनों सचित्र कृतियों से पाठक सोच सकते हैं कि श्रीमद् के ग्रन्थों का कितना आदर था।

उपसंहार—ऊपर मैंने स्नात्रपूजा के चित्रों का यथामति संक्षिप्त वर्णन दिया है। उपलब्ध पूजाओं में यही एक ऐसी पूजा है जो सचित्र है। यद्यपि भारतरगच्छीय आचार्य श्रीजिनचन्द्रसूरिजीकृत सचित्र पंचकल्याणक पूजा मेरे संग्रह में है पर वह इतनी सुन्दर नहीं है।

उपरोक्त प्रति की एक और विशेषता यह है कि प्रत्येक चित्र के पास पूजा की गाथाएं अंकित हैं जो पाठान्तरों की दृष्टि से अत्यंत महत्त्वपूर्ण हैं। प्रकाशित पूजा में और उक्त पूजा में पाठान्तर विशेष रूपेण पाये जाते हैं जिसपर यथाअवकाश प्रकाश डाला जायगा। इस प्रतिके चौबीस पन्ने हैं। प्रतिका नाप ६"×१०" है। चारों ओर भिन्न भिन्न प्रकार के बेलबूटे बने हुए हैं जिसमें कतिपय पक्षियों का भी समावेश है। यद्यपि प्रति में लेखनकाल अनिर्दिष्ट है तथापि अनुमानतः उन्नीसवीं सताब्दी के अन्तिम चरण की होनी चाहिये। यह चित्रकला राजस्थानी है, कतिपय चित्रों में पहाड़ी कलम की सूक्ष्म झलक भी मिल जाती है। प्रति को सुरक्षित रखनेके लिये चारों ओर अभ्रक का कागज लगा हुआ है। इसके चित्र की फोटो-कापी मेरे संग्रह में है।

पूज्य गुरुवर्य उपाध्यायजी श्री श्रीसुखसागरजी महाराज की प्रेरणा के उक्त प्रति ज्यों त्यों ब्लाक बनवाकर छपवानेका प्रबंध किया जा रहा है। जबलपुर सदरबाजार स्थित यतिवर्य श्री युगादिसागरजी के पास यह प्रति सुरक्षित है। उनसे पूछने पर मालूम हुआ है कि वे इस प्रति को लगनऊ से लाये थे। २० वर्ष से उनके पास है। जैन समाजके सामने जो परिचय आ रहा है वह उन्हीं के सौहार्द का फल है। मेरे ज्येष्ठ गुरुवर्य मुनिराज श्री मंगलसागरजी का बिना आभार माने नहीं रहा जाता, चूंकि आपने ही मेरा ध्यान इस प्रति की ओर आकर्षित किया था। क्याही अच्छा हो कि ऐसी पूजाएं हर एक जैन मन्दिर में चित्रित हों। अस्तु।

સુધારો

[“શ્રી જૈન સત્ય પ્રકાશ”ના ક્રમાંક ૭૯, ૮૦, ૮૧ માં મારું સંગ્રહેલું ૧૯ ઢાળનું વિસ્તૃત “શ્રી શંખેશ્વર પાર્શ્વનાથ પચ્ચકટ્યાણુક ગભિંત પ્રતિષ્ઠા કટ્ટપ સ્તવન ” પ્રગટ થયું છે. તે સ્તવન શ્રાદ્ધવચ્ચં શ્રીયુત કુંવરજીભાઈ આણુંદજીએ સમયનો ભોગ આપી સાઘંત વાંચી તેમાં કેટલાક સુધારા સૂચવ્યા છે. તે બદલ તેમને ધન્યવાદ આપવા સાથે તેમાંના જરૂરી સુધારા અહીં આપવામાં આવ્યા છે. તે ઉપર ધ્યાન આપી વાચકો સુધારીને વાંચશે એવી આશા રાખવામાં આવે છે. —મુનિ જ્યંતવિજય.]

ઢાળ ૧૦—ગાથા ૧૫ ‘ ખુશાલ સાધન ખરચીને’ છપાણું છે ત્યાં—
‘ ખુશાલસા (શાહ) ધન ખરચીને ’ જોઈએ.

ઢાળ ૧૧—ગાથા ૧૩ મી આપેલી છે તે ખરી રીતે ગાથા ૧૪-૧૫ પછી આપવી જોઈએ. કેમકે ૧૫મી ગાથામાં અઢાર સ્નાત્રોનાં નામ પૂરાં થાય છે. એટલે ૧૩મી ગાથાને ૧૫મો નંબર અને ૧૪-૧૫મી ગાથાઓને અનુક્રમે ૧૩ મો અને ૧૪ મો નંબર આપવો જોઈએ.

ઢાળ ૧૩—ગાથા ૨માં ‘ ભોગ્ય સ્થિતિ ’ છપાણું છે ત્યાં ‘ ભોગ સ્થિતિ ’ અથવા ‘ ભોગ્ય સ્થિતિ ’ જોઈએ.

ઢાળ ૧૪—ગાથા ૪માં ‘ શ્રમણ કુંડધારી ’ લખેલું છે, ત્યાં કવિએ—“**एकपदेन पदसमुदायो वाच्यः**” આ નિયમને અનુસરીને ધરિદાપૂર્વક ‘ વૈશ્રમણ ’ને બદલે ‘ શ્રમણ ’ શબ્દ વાપર્યો હોય, અથવા ‘ વૈ ’ અક્ષર છૂટી ગયો હોય, એ ગમે તેમ હોય, પણ ત્યાં “વૈશ્રમણ” એટલે કુખેર-ધનદ અર્થ લેવાનો છે. કુંડધારી એટલે તેની આજ્ઞા ધારણ કરનારા દેવો.

ઢાળ ૧૬—ગાથા ૨માં ‘ ધાતકી ’ છપાણું છે ત્યાં ‘ ધાતકી ’ જોઈએ.

ઢાળ ૧૭—ગાથા ૩માં ‘ પ્રકૃતિ ન ત્યાગે, ’ એમ છપાણું છે, ત્યાં ‘ પ્રકૃતિને ત્યાગે, ’ અથવા તો ‘ પ્રકૃતિ ત્યાગે ’ એ પ્રમાણે જોઈએ.

* * * * *

ઢાળ ૮—ગાથા ૬ માં શ્રીપાર્શ્વનાથ ભગવંતનો જીવ; ‘ ત્રિષષ્ટિ શલાકાપુરુષ ચરિત્ર, ’ પર્વ ૯ અને બીજાં શ્રીપાર્શ્વનાથ ચરિત્રો વગેરેમાં પણ આઠમા ભવમાં સુવર્ણબાહુ ચક્રવર્તિ થયાનું લખ્યું છે. જ્યારે આ સ્થળે આનંદ નામનો રાજ (ચક્રવર્તિ નહીં) થયાનું લખ્યું છે. તે, તપાગચ્છાધિપતિ શ્રીસોમપ્રભસૂરિજીના શિષ્ય શ્રીસોમતિલકસૂરિજીએ વિ.

અંક ૧૦]

જૈનધર્મી વીરોનાં પરાક્રમ

[૪૯૮]

સં. ૧૩૮૭માં પ્રાકૃતભાષામાં રચેલ “ સમ્પતિશત-સ્થાનપ્રકરણ” નામના ગ્રંથને આધારે લખેલ હોઈ, આ સ્તવનના લેખકનો સ્મૃતિદેર નથી, પરંતુ મતાંતર છે, એમ સમજવું.

આ કવિની પોતાની ભાષા અને તે સમયની ભાષા જેવા ને તેવા સ્વરૂપમાં સચવાઈ રહે તે માટે આ સ્તવનમાં અશુદ્ધ જણાતા શબ્દો, જેવાકે—પરિણામ (પ્રણામ), ગીતગ્યાન (ગીતગાન), વૃદ્ધિ (ત્રીહી), મૃત્યકા (મૃત્તિકા), ઉચ્ચિત (ઉચિત) વગેરે કેટલાક શબ્દો તેમજ હ્રસ્વ-દીર્ઘ કે સકાર-શકાર આદિ ચાલુ ભાષાને હિસાબે જણાતી ભૂલો સુધારેલ નથી. તે વાચકોએ ધ્યાનમાં રાખવું. (મુનિ જ્યંતવિજય)

જૈનધર્મી વીરોનાં પરાક્રમ

લેખક:—શ્રીયુત મોહનલાલ દીપચંદ ચોક્સી

(ગતાંકથી ચાલુ)

અચ્છાવતોની ચડતી-પડતી

ખીકાનેરનો એ ‘ જૈન ઉપાશ્રય ’ જેતાં ચક્ષુ સમીપ અચ્છાવત (Bachchhavats) વંશનો ઉદય-અસ્ત તરવરે છે. રાંગરી-કા-ચોક (Rangri-ka-chowk) નામા લતામાં આવેલ આ પ્રાચીન સ્થાન એક સમયે અચ્છાવત અટકથી ઓળખાતા પ્રખ્યાત જૈન વંશનું વસતીસ્થાન હતું. ઉમરાવસિંગ ટાંક B. A. LL. B. Pleader લખે છે કે—

My good guide related to me a pathetic story of the rise and fall of the bachchhavats as we went round the place. A feeling of awe and reverence came over me as he described the closing scene of the drama of the bachchhavats' activity which was enacted some three centuries ago on the very spot where we then found ourselves standing. It was a tragedy pure and simple. The Bachchhavats had doubtless a glorious rise and a still more glorious fall and every son of the Jaina mother may justly be proud of it.'

ટાંક મહારાજના ઉપરોક્ત ઇંગ્લીશ ફકરાનો ભાવ એ છે કે જે ઉપાશ્રયવાળી જગ્યાએ અમો ઊભા હતા એનાં સંબંધમાં અમારા ભોમિયાએ અચ્છાવતવંશની ત્રણ સૈકા પૂર્વે થયેલી કીર્તિવંત ચડતી અને એ કરતાં વધુ કીર્તિભરી પડતીનો જે ઇતિહાસ કહી સંભળાવ્યો તે એક કરુણ કથારૂપ હોવા છતાં આજે પણ એ માટે જૈનધર્મી માતાની કુખે જન્મેલ દરેક પુત્ર મગરૂર થઈ શકે.

[૫૦૦]

શ્રી જૈન સત્ય પ્રકાશ

[વર્ષ ૭

ખીકાનેર રાજ્યના ઇતિહાસમાં અચ્છાવત કુટુંબે નાનો સૂતો ભાગ નથી લખ્યો, એ ઉપરની વાત પરથી સહજ પુરવાર થાય છે: ધર્મે જૈન હોવા છતાં અને અહિંસાના અણુમૂલા સિદ્ધાંતનું પાન ગળથુથીમાં કરવા છતાં, સમય પ્રાપ્ત થયે આ કુટુંબના નખીરા-ઓએ જે શૂરાતન ને ટેક ઠાપવ્યાં છે તે જૈનધર્મનું ગૌરવ વધારે તેવાં તેા છેજ, તે ઉપરાંત જેઓ વારંવાર અહિંસાધર્મી જૈનોના શિરે નમાલાપણાનો ટોપલો ઓઢાડવા સાર કલ્પમ ચલાવવાનો ધંધો લઈએઠા છે તેમને સચોટ લપડાક લગાવે તેવાં પણ છેજ. એ સારાથે બનાવનું નિષ્પક્ષપણે અવલોકન કરવાથી સહજ જણાઈ આવે તેમ છે કે અહિંસા એક અદ્ભુત વસ્તુ છે અને એનું પાન કરનાર ખાયલા કે નમાલા નથી બનતા. જેમ દયાનો ઉપદેશ આત્મિક શ્રેય અર્થે મહત્વનો છે તેમ સંસારમાં પણ એની અગત્ય ઓછી નથી જ. યથાર્થપણે જેના હૃદયમાં એ પરિણમે છે એને શક્ત કે અસ્ત્રની જરૂર રહેતી જ નથી. એટલે અંશે જે આત્મા રંગાયેલા નથી હોતા, છતાં એના પાન સાથે સ્વમાન અને સ્વકરજના ધોધપાઠ કે ત્યાગ અને પરમાર્થનાં શિક્ષાપાઠ શ્રવણ કરવાના અને ઉચિતપણે પચાવવાના પ્રસંગો જેમને પ્રાપ્ત થયેલા હોય છે તેઓ કદાચ નિઃશક્તપણે ઉઘાડી છાતીએ લડતા ન જોઈ શકાય, પણ ઉક્ત ગુણોના સંરક્ષણ નિમિત્તે શક્તો પકડી ઝૂઝતા જેવાનાં દ્રશ્યો તેા સંખ્યાબંધ ટાંકી શકાય. ખીકણ કે કાયર બની ભાગી જનારા કે ધર પકડી ખેસી રહેનારામાં એમનાં નામો હરગીજ નથી.

અહાદુરીના અનેક પ્રસંગો જતાં ફરી, કાઈ રડ્યો ખડ્યો પ્રસંગ ખૂણે-ખાંચરેથી શોધી લાવી પુનઃપુનઃ એના પર રંગના છાંટણા છાંટ્યા કરવા અને સત્યનો અપલાપ કરવો એ સમજનું કર્તવ્ય ન જ ગણાય. એ જાતનું કાર્ય કેટલું ખોટું અને નિંદ છે એ વાત અચ્છાવત વંશનો અહેવાલ સ્વયંભેવ ઉચ્ચારે છે.

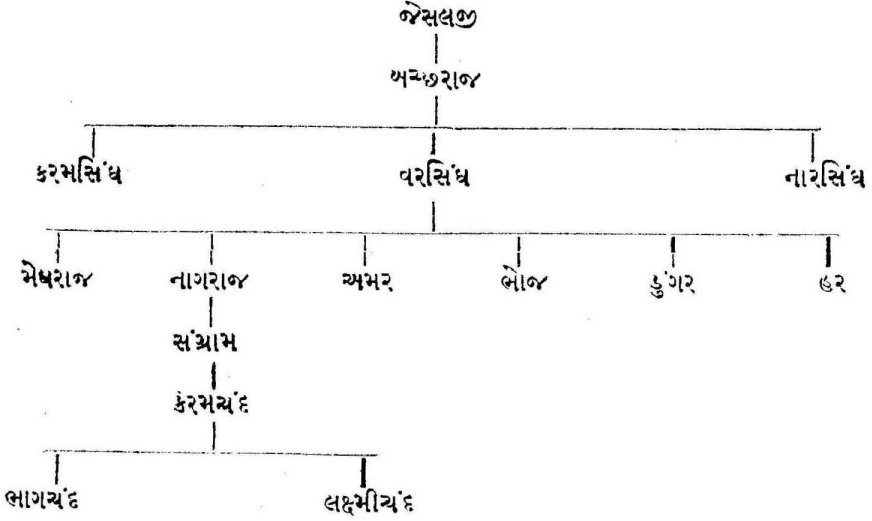
અચ્છાવત વંશની મહત્તા જે મૂળ પુરુષને આભારી છે તેમનું નામ અચ્છરાજ. મારવાડની ખોથરા જાતિનું લોહી એની નસમાં વહેતું હતું કે જે જાતિ જલોરના રાજ સામન્તસિંગ ચોહાણના વંશમાંથી ઊતરી આવેલી હતી. મન્ડોરના રાવ રીધમલની નોકરી સ્વીકારી એણે રાજકારણમાં પ્રવેશ કરવાના શ્રીગણેશ કર્યા. પોતાની ચતુરાઈથી અને ભાગ્યદેવીની અનુકુળતાથી જ્ઞેતજ્ઞેડામાં તે દીવાનના અધિકારે પહોંચી ગયો. ત્યારે રીધમલનું તેના એક સગા દ્વારા ખૂન થયું ત્યારે એની ગાદી કોને આપવી એ સત્તા અચ્છરાજના હાથમાં હતી અને એણે તરત જ રીધમલના વડિલ પુત્ર 'જેધ'ને મન્ડોર ખોલાવી રાજ તરીકે જાહેર કર્યો. થોડો સમય જતાં 'જેધ'ના પુત્ર 'ખીકા'ને પોતાની શક્તિના બળે નવું રાજ્ય સ્થાપવાનો કોડ થયો અને તે મન્ડોરની ઉત્તર બાજુએ નિકળી પડ્યો. અચ્છરાજે એની ઉક્ત અભિલાષામાં સાથ પૂર્યો. આ જાતના સાહસમાં 'ખીકા'ની શૂરવીરતાનાં જેમ દર્શન થાય છે તેમ અચ્છરાજની દીર્ઘદર્શિતાનાં પણ દર્શન થાય છે. આ પગલાથી જ અચ્છાવતવંશની ઉન્નતિ અને પ્રખ્યાતિનો આરંભ થયો. 'ખીકા'ના નસીબે ચારી આપી. જંગલના સાંકલાસને હરાવી આરંભમાં જ કેટલોક મુલક એણે મેળવ્યો અને એની પશ્ચિમ દિશામાં કૂચ ચાલુ રાખી. ભટ્ટીઓ પાસેથી ભાગોર (Bhagore) છતી લીધું, પોતાનું આખીકું સ્થાન મન્ડોર છોડ્યા પછી લગભગ ત્રીશ વર્ષના પરિશ્રમે સન ૧૪૮૮ માં એણે પોતાનું સ્વતંત્ર રાજ્ય સ્થાપ્યું અને મુખ્ય શહેર તરીકેનો

અંક ૧૦]

જૈનધર્મી વીરોનાં પરાક્રમ

[૫૦૧]

કલશ પોતાના નામ ઉપરથી સ્થાપન કરેલ ખીકાનેર શહેર ઉપર ઢોલ્યો. રાજધાનીના આ શહેરમાં અચ્છરાજે પણ પોતાના કુટુંબ સહિત ધામા નાખ્યા. પોતાના માલિકત્વ અનુકરણ કરી એણે પણ અચ્છાસર નામનું એક ગામ વસાવ્યું. પ્રેમ અને ભક્તિથી જેનું હૃદય સદા નિતરતું હતું એવા તે સરદારે જૈનધર્મની કીર્તિ વધારે તેવાં કામો કર્યાં અને પવિત્ર ગિરિરાજ શ્રી શત્રુંજયની યાત્રા કરી માનભરી રીતે પોતાનું આયુષ્ય પૂર્ણ કર્યું. એ પ્રખ્યાત પુરુષની વંશાવલી આ પ્રમાણે છે.

સમયના વહેવા સાથે અચ્છાવત વંશીઓએ લાગવગ, સંગીનતા અને સન્તામાં વધારો કરવા માંડ્યો. ખીકાથી જે રાજકર્તાઓની પરંપરા ઊતરી આવી એના તેઓ મિત્ર અને સલાહકાર બની રહ્યા. રાયસિંઘના રાજ્યકાળે પતનનો ઢોલ વાગ્યો ત્યાંસુધી એ સ્થિતિ ચાલુ રહી. દીવાન તરીકેની પદવી વંશ ઉતાર ચાલુ આવી. અચ્છરાજના વંશમાં પુરૂષો પણ એવા પાક્યા કે જેમણે માત્ર આપીકા વારસો ન સાચવી રાખતાં 'આપ કરતાં ખેટા સવાઈ'ની ઉક્તિ સાચી કરી બતાવી. પોતાના વિશાળ અનુભવ અને વિસ્તૃત સંસ્કારથી રાજ્યના વહીવટી પ્રશ્નો ઉકેલી સંતોષ ન માનતા પોતામાં રહેલી ચતુરાઈ અને સુસદીપણાની શક્તિથી સંત્રામ ખેડવામાં પણ ભાગ લીધો અને રણમેદાનમાં અપૂર્વ કૌશલ દાખવ્યું. લેખકના શબ્દોમાં કહીએ તો 'They handled the sword as well as the pen', અર્થાત્ તેમણે કલમ પકડી જાણી અને તલવાર ફેરવી જાણી; સીવીલ અને મીલીટરી રૂપ રાજ્યની મુખ્ય લાઇનામાં નિજાત ગણાયા. વહીવટી તંત્રની માફક જ યુદ્ધ તંત્રની લગામ પણ પકડી જાણી.

વરસીંઘ અને નાગરાજ એ વંશમાં મહારથીઓ તરીકે પ્રસિદ્ધિને પામ્યા. વરસીંઘે પોતાનો જ્ઞાન હાજીખાન લોદી સાથેની લડાઇ વેળા ગુમાવ્યો અને નાગરાજે લુણકરણના રાજ્યકાળે જે બંડ ઊકડ્યું હતું તે દાખી દેવામાં અને પુનઃ શાંતિ સ્થાપવામાં પોતાનું પાણી બતાવ્યું. આ પ્રકારનાં રાજકારણમાં જેમનો સમય ખરચાતો હતો એવા આ અચ્છાવતોએ

‘પિતૃહત્યા’

[એક નમ્ર વિવેચન]

વિવેચક : શ્રીયુત ધોપરલાલ પુંજલાઈ શાહ

“ગુજરાતી”ની પદ્મી ભેટ તરીકે શ્રી ઉછરંગરાય ઝોઝાકૃત “પિતૃહત્યા” પ્રગટ થયું છે,

શ્રી ઉછરંગરાય ભાઈનો એક શિક્ષક તરીકે, એક સેવક તરીકે અને એક લેખક તરીકે મને થોડો થોડો પરિચય થયો છે. અંગત પરિચયનો લાભ પણ મને મળેલો. પણ તેને તો ઘણાં વર્ષ વીતી ગયાં. એમની લેખનશૈલી હીક હીક સરળ અને તેજસ્વી છે. પણ સખેદ કહેવું પડે છે કે “પિતૃહત્યા” “અન્નેજી ઠાકોર”થી ખૂબ ઉતરતી કોટિની રચના છે.

અલખત એક વાત સ્પષ્ટ છે કે “અન્નેજી ઠાકોર” વર્તમાનકાળનું દિગ્દર્શન છે, અને ‘પિતૃહત્યા’ ભૂતકાળમાં ડૂબકી મારે છે. એટલે પ્રત્યક્ષ અનુભવ અને પરોક્ષ કલ્પના વચ્ચે ધણું જ અંતર રહે છે. અને એ રીતે ‘પિતૃહત્યા’ની આલેખના વધારે કંઈયે ધર્ષ પડે તેમ છે. કારણકે તેમાં ધર્મ, સમાજ અને રાજકારણના ઇતિહાસનું તલસ્પર્શી જ્ઞાન હોવા તો જ તે સફળ થઈ શકે. શ્રી ઉછરંગરાય ભાઈએ એકંદરે ઉક્ત ત્રિવિધ અંગે માટે હીક શ્રમ સેવ્યો છે. અને તેથી જ ભૂમિકાનો ઉઠાવ છેકે નિરાશા ઉપગ્નવનારો નીવડ્યો નથી.

શ્રેણિક, ચેલાણા, અગ્નતશત્રુ, સૂર્યકાન્તા, કંધક અંધક વગેરે પાત્રોનો વિકાસ અસંતોષકારક તો ન ગણાય, છતાં શ્રેણિકની તેમજ ચેટકની પાત્ર-વાસ્તવતા અધૂરી તો ખરી જ. અંધક કંધકનાં પાત્રોનાં ક્રમશઃ વિકાસમાં, શ્રેણિકની વિકાસપ્રિયતાના દર્શનમાં અને વીજળીની સળીની કાલ્પનિક તેજસ્વીતામાં લેખકની પ્રતિભા સારી દીપી બહી છે.

ધર્મનાં કાર્યો કરવામાં કે પ્રગ્નકલ્યાણનાં જાહેર કામો આરંભવામાં રજ માત્ર પ્રમાદ ન કર્યો.

તેઓએ જૈનધર્મના કાર્યોમાં ઉલટ અને શ્રદ્ધા દાખવવામાં કચાશ નથી રાખી. આચાર્યપદે આવનાર મહાત્માઓનાં સરિમહોત્સવમાં શું કે જુદાં જુદાં તીર્થોના સંઘ લઈજવામાં શું? કોઈ પણ કાર્ય માટે તેઓ લક્ષ્મીનો વ્યય ઉદાર હાથે કરવામાં ખડેપગે રહ્યા છે.

પૂજન નિમિત્તે રમણીય દેવાલયોનાં સર્જન કરવામાં પણ તેમણે ન્યૂનતા નથી દાખવી. વિદ્વાનોને આશ્રય આપી જ્ઞાનનો મહિમા ફેલાવ્યો અને સાથોસાથ કળાનાં બહુ-માન પણ કર્યાં. કર્મવશાત જેઓ તંગદશમાં આવી પડ્યા હતા તેમને ગુપ્ત રીતે સહાય પહોંચાડવામાં પાછી પાની નથી કરી. ટૂંકમાં એટલું જ કહેવું પર્યાપ્ત છે કે અચ્છાવત વંશની ચડતી એ આસપાસના માણસો માટે કે સાથે રહેતાં પડોશીઓ માટે કિંવા સમાજના સ્વામીભાઈઓ સારૂ મહાન્ આશીર્વાદ સમાન નીવડી.

એ વંશના છેલ્લા પુરુષ કરમચંદની વાત ફવાડા ખડા કરે તેવી છે, જે હવે પછી જોઈશું—

(ચાહુ)

અંક ૧૦]

‘ પિતૃહત્યા ’

[૫૦૩]

ચાલુક્ય અને ચંદ્રગુપ્તની સામ્રાજ્યપ્રેરણા અને વ્યવસ્થાશક્તિનાં ખીજ શ્રેણિકની રાજનીતિમાં અને અગ્નતશત્રુની સામ્રાજ્યરચનામાં દેખાય છે; એ ઐતિહાસિક હકીકત સ્પષ્ટ શબ્દોમાં ઠીક રજુ થઈ છે, છતાં ચંદ્રગુપ્ત અને ચાલુક્યના વ્યક્તિત્વે એ ખીજનો વિકાસ સફળતા પૂર્વક સાધ્યો એ વાત પણ એટલી જ ઐતિહાસિક રીતે સ્પષ્ટ છે.

લેખ્યશ્રીની ધર્મસમભાવની માન્યતા અને તેનો ઉલ્લેખ સ્તુત્ય છે; એટલું જ નહિ પણ એ ભાવનાને તેમણે યોગ્ય સ્વરૂપમાં મૂકવા સારે પ્રયાસ કર્યો છે. છતાં દેવદત્તનું પાત્ર અને આર્યાઓની હકીકતનું પ્રકરણ તાર્કિક રીતે તે ભાવનામાં થોડીક કચાશ રાખી ગય છે.

“આ કાળજ્ઞ લોહાના પટારા છે હો”, “વીજળીની સળી”, “જતિ અને જતિ”નું આખું પ્રકરણ ભાવને કુશળતા પૂર્વક આલેખે છે. ઉપરાંત યુદ્ધ ભગવાનનો નિવૃત્તિમય ઉપદેશ, મહાવીરપ્રભુની તેજસ્વી વાણી, અગ્નતશત્રુની સામ્રાજ્યભાવના અને શ્રેણિકની ઉદાસીનતાના રંગો પણ બરાબર ઉઘડ્યા છે. પણ એ તો બધું રચનાની નજરે. તાર્કિક દષ્ટિએ ‘આત્માનાં દુઃખ એનો મલમ જ્ઞાન, દેહનાં દુઃખાએલાંનો મલમ રાજઔષધાલય, અમલના દુઃખાએલાંઓનો મલમ દુઃખા કાઢવાનું સ્થાન,’ એ વિધાન સરસ અને સુંદર છે.

ઐતિહાસિક નવલનાં લયસ્થાનો વિવિધ હોય છે. તેમણે “પિતૃહત્યા” જેવી નવલ ધાર્મિક અભ્યાસ, ચિંતન અને તેની છણાવટ બરાબર માગી લે છે. તેમાં એકલો ઇતિહાસ નથી-ન હોય. જેમાં યુદ્ધ ભગવાન અને “જતિ વર્ધમાન” આવે તેમાં તેમના સિદ્ધાંતોનો સ્પર્શ હોય, અને તે સિદ્ધાંતો યથાયોગ્ય ન સમજાયા હોય તો અવશ્ય ગોથું ખાઈ જવાય.

આ નવલકથામાં સમાજ, ધર્મ અને તત્ત્વજ્ઞાન, તેમજ ઐતિહાસિક રાજકારણ ત્રણેની ગુથણી છે. એટલે જ તે સર્વાંગી અભ્યાસ માગી લે છે. અને એ વિના નવલકથા નિર્માલ્ય બની જવા સંભવ રહે છે.

શ્રેણિક રાજ્ય મહાવીરસ્વામીનો પરમ ભક્ત હતો. તેઓશ્રીના વ્યાખ્યાન સાંભળવાનો એક પ્રસંગ તે ચૂકતો નહિ, અને તેમને પ્રશ્નો પૂછી શંકાસમાધાન મેળવતો. આમ તે બન્નેનો પરિચય પ્રગટ હોવા છતાં એમાંથી એકેય એક ખીજને મળ્યા જ નથી, એમ ‘પિતૃહત્યા’ વાંચતાં સ્પષ્ટ લાગે છે.

“પંથુ હિંસાનું કરમ” “તમે આવા જગનજગ શા સારુ કરો છો? સ્વર્ગ મેળવવા? જગતની હિંસાના પ્રાયશ્ચિત્તરૂપ યાતના ભોગવી તમે સરગમાં જાઓ.

“જેવો અને જેટલો તમારો જગન તેવી તથા તેટલી તમારી ઉપર દેવતાની પ્રીતિ. ઈ પરમાણુ પૂરાં થયે તમારી શી ગતિ?”

આ ખંડકામાં ભાષા, ભાવ અને અર્થ યથાર્થ નથી. યુદ્ધ ભગવાન જે કહેવા માગે છે, તે અસ્પષ્ટ છે. વળી તેમના મુખમાં “કરમ” “સરગ” “ઈ પરમાણુ” જેવા શબ્દો શોભતા જ નથી. લોકભાષાનો અર્થ અશુદ્ધ ભાષા કે ગ્રામ્ય ભાષા તો ન થાયને ?

[૫૦૪]

શ્રી જૈન સત્ય પ્રકાશ

[વર્ષ ૭]

અભે શ્રાવક, પાટય, ન્હાળે, ખેડોય, રાખવાય, માંડવાય, માંડયું-એ શબ્દો જે વ્યક્તિના મુખમાં મુકાયા છે, તે પણ શોભતા નથી. તેમાંએ ન્હાળે અને પાટય શબ્દો તો અશુદ્ધ છે. વળી શ્રી મહાવીર, અભેશ્રાવક ન ખોલે. તે અભય શ્રાવક જ કહે. તે પ્રમાણે રાખવાંય. માંડવાંય, માંડયુંય. ખેડોય, એમાં ચ નો ઉપયોગ તદ્દન ખોટો છે. ત્યાં 'ચ'ને ઠેકાણે છ વિશેષતઃ વપરાય છે. એટલે જ્યાં પાત્રના મુખમાં એપતી ભાષા તેના વર્ણ સંસ્કાર મુજબ કે વિદ્તા મુજબ ન લાવી શકાય તો શુદ્ધ ભાષા કે સંસ્કારી ભાષા મૂકવી વધારે ઇચ્છ ગણાય.

વળી શ્રેણિક “એલા કંધક તું પણ એક નંગ છે હો!” એવું આજના કેટલાક અભણ આપુઓ જેવું તો ન જ ખોલે. વળી ભરવાડની ભાષા ઉલટી એકદમ સંસ્કારી બની ગઈ છે. કુતરાની દંતાવલિની હકીકત અને શ્રેણિકની વિદ્યાગ્રહણની વાતો જૈન શાસ્ત્રમાં લખી છે, તેથી તદ્દન જુદી જ છે. કંધક જે વિદ્યા શીખવે છે, તેની હકીકત શાસ્ત્રમાં તો એમ છે કે એક ફલહરણુ વિદ્યા જાણનાર પાસે શ્રેણિક તે વિદ્યા શીખવા ખેસે છે. તે વિદ્યા-યુરુ પણ હરિજન છે અને શ્રેણિક એક હરિજનને આસને ખેસાડીને વિદ્યા શીખે છે : તે વિદ્યા છે ફલાકર્ષણુ કરીને તેને લઈ જવાની-હરણુ કરવાની.

જેશીની આંખરકની હકીકત અને યજ્ઞથી ખાવાપીવાનું, દક્ષિણા વગેરે મળશે એવી ભાવના તદ્દન આધુનિક અને અનૈતિહાસિક લેખાય.

ધાર્મિક તત્ત્વજ્ઞાનની અને ક્રિયા વ્યવહારની નજરે આધુનિકતાનાં આરોપણ એ અયોગ્ય ગણાય. એટલે જ દ્વિગંબર વ્યાખ્યાતા, આર્યાઓની ચિત્રપાટી પીંછી વગેરે જે હકીકત આધુનિક સંપ્રદાયની છે, તે મહાવીર ભગવાનના સમયની નથી. તે વખતે જૈન ધર્મના વાડા ન હતા. મહાવીર પ્રભુના સમયમાં વસતિવાસી સાધુ ન હતા. તેમને વ્યાખ્યાન માટે કે વસવા માટે વાડા, વંડા, ચોગાન, મકાન વગેરેની જરૂર ન હતી. અને તેવા સ્થાનકમાં તેઓ ઉપદેશાર્થે ઊતરતા નહિ. એટલે “તેઓ વંડા જેવા મકાન ઉપરવ્યાખ્યાન કરતો હતો.” એ વાક્યમાં “ખદ્બદતા હતા” એ રૂચિલંગ કરનાર પ્રયોગ ઉપરાંત દ્વિગંબર વ્યાખ્યાતાની હકીકત પણ સત્યથી વેગળી છે. એને માટે શ્રીયુત ઉછરંગરાય ભાષ્ટને જિનકલ્પી અને સ્થવીરકલ્પીની ભૂમિકાનો વિવેક સમજવાની વિનંતિ કરું છું. વ્યાખ્યાન સ્થાન માટે ઉદ્યાન અને ઉપવન શબ્દ જૈનાગમોમાં સ્થળે સ્થળે નજરે પડશે.

કુળ માટેની લડાઈની હકીકત એ ઐતિહાસિક નથી. કુળાભિમાન તો તે સમયે હતું. પણ એટલે કુળગૌરવ માટે યુદ્ધ કર્યું, કે પ્રસેનજિતે કુળાભિમાન ખાતર લડાઈ કરી તે હકીકત ઇતિહાસમાં છે? શાસ્ત્રોમાં તો ચેલણાના વિવાહની હકીકતમાં યુદ્ધની વાત જ નથી.

ચિત્રપટનું પ્રકરણુ સાવ વિચિત્ર છે. સમજી શકાય તેવું નથી. તેમાં આરજન, શીલભદ્રા, શ્રાવિકા, કોણુ કોણુ તે એકદમ સ્પષ્ટ થતું નથી. શીલભદ્રા તે જ શ્રાવિકા કે ખીજી કાઈ? તે તો આરજન છે, તેને શ્રાવિકા કેમ કહેવાય? છતાં તેને શ્રાવિકાથી સંબોધાઈ છે. વળી તેમાં જે આચાર, વિચાર, સ્થાન વર્ણન છે તે પણ સમયને કે સૂત્રને

અંક ૧૦]

‘પિતૃહત્યા.’

[૫૦૫]

અનુલક્ષીને નથી.

“હિંસા કર્યા વિના તેનાથી પ્રાપ્ત થતાં ભૌતિક સુખ મેળવવાની સતત ચિંતાનું પરિણામ વિશિષ્ટ અહિંસા” એ વાક્ય અર્થહીન છે. કારણ કે એમાં વિશિષ્ટ અહિંસાની અવળી વ્યાખ્યા છે. ભૌતિક સુખ મેળવવાની સતત ચિંતામાં પણ હિંસા રહેલી જ છે, એ સૂત્રકથન લેખકશ્રીને ઉપલબ્ધ થયું જણાતું નથી. એટલે જ “તેના જ્ઞાન-પ્રકાશના દાહમાં વેદવાદ અને વિશિષ્ટ અહિંસાવાદ જાણી મરતાં હતાં,” એમાં તેમણે વિશિષ્ટ અહિંસાવાદની કલ્પિત વ્યાખ્યા ધુસારી લાગે છે.

અંધની શરૂઆતનાં પ્રકરણોમાં “જતિ મહાવીર” અભયકુમારને જે ઘોષ આપે છે, તેમાં પણ જ્ઞાનારા વિરુદ્ધ હકીકત છે. પ્રભુ મહાવીરના મુખમાં મુકાએલાં ઘોષવચનો તેજસ્વી છે, પ્રેરણાત્મક છે, અને ઉચ્ચ આશયથી ભરેલાં લાગે છે. છતાં એવી સ્પષ્ટ વ્યવહારની, સંસાર-વ્યવસ્થાની લાક્ષણિક આરા તીર્થંકર ન જ આપે. બીજી હકીકત એ છે કે વર્ધમાન સ્વામી પોતે જ કહે છે કે, હું કૈવલ્યને આરે બોલો છું એટલે તેમને કેવળજ્ઞાન થયું નથી. તીર્થંકર કેવળપ્રાપ્તિ પહેલાં વ્યાખ્યાન ઘોષ કે ઉપદેશ ન જ કરે. એને માટે લેખક પોતે જ દેવદત્તને મુખે સુધ્ધને કહેવડાવે છે કે:—

“જે જિનજ્ઞાન પ્રમાણે અનુસરવું હોય તો કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત ન કરો ત્યાંસુધી ઉપદેશ આપવાનું યંધ કરો.”

“હું કેવળજ્ઞાનને આરે બોલો છું.” એમ પણ જિન ભગવાન બોલે જ નહિ. પણ છતાં તેથી કેવળ નથી થયું તો પણ “હું ઉપદેશી રહ્યો છું,” વગેરે શબ્દોથી સિધ્ધાંત વિરુદ્ધ હકીકતો મહાવીરસ્વામીના મુખમાં મૂકવાની ક્ષતિઓ લેખકે કરી છે. તે તેમનું જ્ઞાન શાસ્ત્રનું અજ્ઞાનપણું સૂચવે છે. અને એવા અજ્ઞાણપણામાં આવી ધાર્મિક વાતો તીર્થંકરને નામે તેમના મુખમાં મૂકવી તેનું નામ કલાને નામે સ્વતંત્રતા ન જ ગણાય,

વળી કૈવલ્યપ્રાપ્તિ પહેલાં મહાવીર પ્રભુએ શિષ્ય શિષ્યાઓ કર્યાં જ નથી. તો પછી સાધવી-આરજ્ઞઓ તેમના સંઘમાં હોય જ કર્યાંથી ?

હિંસાનો અંદાજ કાઢવાની, તેનો નાશ કરવાની આરા તેજસ્વી છે, પણ માનવીને સુધ્ધિ છે માટે તેનાથી હલકાં પ્રાણીઓ કીડી-માખીની દયા પાળ, એવો બ્રામક એકાંતિક ઉપદેશ જિન ભગવાન ન જ આપે. વળી “સાવધાન માનવીઓ પોતપોતાની હિંસા જિનોપદેશ જવલંત છતાં કરે તો તેનાં કર્મ છે. તું અનાથ, અબોલ, અસુખી, અસાધન, અજ્ઞાનોની હિંસા થતી અટકાવ.” એવો એકાંત માનવેતર પ્રાણીઓની જ રક્ષા કરવાનો અને તેમની જ હિંસા અટકાવવાનો એકપક્ષી ઘોષ પણ તીર્થંકર ન કરે, તો તેની આરા તો શેની કરે ? વળી આમાં જ્ઞાનધર્મના કર્મવાદની અવળી જામજળ દેખાય છે.

ત્રેણીઓની રચનામાં ભગવાન મહાવીરનો હાથ પ્રત્યક્ષ કે પરોક્ષ ન જ હોય, એટલે અભયકુમારને આદેશોલી હકીકત પણ યથાતથ્ય નથી.

ત્રેણીને દવાશાળા વગેરે સ્થાપવાનું પ્રત્યક્ષ સૂચન કે વિગ્રહમાં પડવાનું સૂચન

[૫૦૬]

શ્રી જૈન સત્ય પ્રકાશ

[વર્ષ ૭]

પણ જૈન સાધુથી ન જ થઈ શકે. લોકકલ્યાણનો આરંભ સમારંભ વગરનો અસાવધ ઉપદેશ સામાન્ય દૃષ્ટિએ થાય. તેમાંથી જેને જેમ આચરવું હોય તેમ આચરણ કરે.

“પાલખીને રાખ, કાલે સવારના હું વૈશાલી જઈશ.” મહાવીર સ્વામી ‘પાલખીને રાખ’ એમ પણ ન જ કહે. જૈન સાધુ કે જિન ભગવાનથી વાહનમાં બેસાય જ નહિ. આ વાક્ય શ્રી મહાવીર પાલખીમાં બેસતા એવો ભ્રમ ઉત્પન્ન કરે છે.

હલ્લ તથા વિહલ્લ શ્રેણિકના પુત્રો હતા. વળી અભયકુમાર પણ તેનો જ પુત્ર હતો. એટલે તે હલ્લ વિહલ્લનો ભાઈ થાય. છતાં હલ્લ તેમજ વિહલ્લ (પાન :૨૬૭) અભયકુમારને કાકાજી કહે છે, તે પણ એક ભારે ભૂલ છે. વળી યતિને કાકાપિયુ જૈન ભાઈ, કાકાજી, મામાજી ન જ કહે. તે તો તેને મુનિમહારાજ કે મહારાજ શબ્દોથી જ સંબોધે.

તે જ પાને “અભયકુમાર ઝરો દેખી પગ શીતળ કરવા બેઠો” એમ લખ્યું છે તે પણ તદ્દન અગ્નાતાનું જ પરિણામ છે. જૈન યતિ કે સાધુ ઠંડા-કાચા-પાણીમાં પગ બોળે જ નહિ. ઝરે પગ શીતળ કરવા બેસે જ નહિ.

આવી રીતે ધાર્મિક રીતરિવાજ, સૈધ્ધાંતિક માન્યતા વગેરેથી અગળણ હોવાથી તેના અભ્યાસ વગર લેખકશ્રીએ કેટલુંએ અવળું જ લખી નાખ્યું છે. ઇતિહાસની કેટલીક હકીકતને ન ગણીએ તો પણ આવી ધાર્મિક તત્ત્વજ્ઞાનની સિધ્ધાંતની આખતમાં કોઈ પણ નવલકાર છૂટ ન લઈ શકે. એવી છૂટથી ઉલટી ભ્રમણા ઉત્પન્ન થાય, ભલે લેખકનો એવો આશય ન હોય. આમાં કલાને નામે પશ્ચિમની ઉછીની લીધેલી કલાની સર્વાંશે સંપૂર્ણ નહિ એવી, પણ કેટલેક અંશે કલાકારની સ્વચ્છંદી માન્યતાને પોષનારી, માન્યતા જ દોષરૂપ છે.

વીરમતી નાટકના લેખક સ્વ. નવલરામભાઈએ પણ હેમચંદ્રના ગુરુની કલ્પનામાં અને એવી જ રીતે શ્રી. મુનશીએ ઉદયન મંત્રીના આચરણની કપોળકલ્પિત કલ્પનામાં અણુઘટતી છૂટ લીધી છે, તે આ અંધ માન્યતાનું જ ફળ છે.

ઐતિહાસિક નક્કર હકીકતને પલટીને તેનું ખૂન કરવાનો કે ધાર્મિક સિધ્ધાંતને પલટીને કે કલ્પનાતરંગમાં ચડાવીને ખોટી રીતે ચીતરવાનો સ્વચ્છંદ આચરવાની છૂટ કલાકારને હોઈ શકે એવી જો કલાની વ્યાખ્યા હોય તો તે કલા કલા મટીને ઇતિહાસના વિકૃત દર્શનને લીધે અને સિધ્ધાંતનિરૂપણની ખામીને લીધે બલા જ યની બચ. ગુજરાતના સિધ્ધહસ્ત લેખક મહાશય એવું પાપ ન કરે એટલી વિનતિ અસ્થાને નહિ જ ગણાય. અને ભાઈશ્રી ઉચ્ચરંગરાય ભાઈ પાસેથી તો “પિતૃહત્યા” કરતાં આધુનિક તેજસ્વી કલાને નિષ્કલંક શોભા આપે તેવી અને ગુજરાતમાં તેમની સર્વધર્મ સમભાવની પ્રિય ભાવના વિકસાવે તેવી કોઈ અણુભોલી કૃતિની આશા રાખીએ અને તે આશા પૂરવા તેમને વિનવીએ.

વાંકાનેર, તા. ૭ મે, ૧૯૪૨

પરિવર્તન

[કુંકી વાર્તા]

(૧) અવિચારી રાજઆજ્ઞા

કેટલાંય વર્ષો પહેલાંની આ કથા છે !

પૌરાણિક ખ્યાતિમાં માલવ દેશને છત્રીશ લાખ ગામોનો દેશ કહ્યો છે; માલવાનો સ્વામી છત્રીશ લાખ ગામોનો સ્વામી કહેવાતો હતો. આ કથાના ભુમિ-પ્રદેશને પણ કથાકારે છત્રીશ લાખ ગામડાંનો દેશ કહ્યો છે. એ દેશનું નામ કન્યકુબ્જ દેશ ! છત્રીશ લાખ ગામવાળા એ કન્યકુબ્જ દેશની રાજધાનીનું નામ કન્યાલુકટક નગર ! અને એ દેશ ઉપર શાસન ચલાવતા રાજવીનું નામ મહારાજ ભૂયરાજ !

અખૂટ ધનસંપત્તિ, વૈભવ-વિલાસની અપાર સાધન-સામગ્રી અને એક ચક્રીશાસન ચલાવવાની અધાધિત રાજરસ્તા ! વાત, પિત્ત અને કુંકી વિકૃત અવસ્થા જેમ ત્રિદોષને જન્માવે તેમ ધન, વૈભવ અને સત્તાએ ભૂયરાજને વિલાસપ્રિય, વિષયલોલુપ અને ભાનભૂદ્યો બનાવી દીધા હતા. લોકોનાં મન આ ભૂયરાજના શાસનથી નારાજ હતાં !

એક દિવસનો પ્રાતઃકાળનો સમય હતો. આજ રવિનાં સોનેરી કિરણો પૃથ્વી પટપર પથરાઈ ચૂક્યાં હતાં. કન્યાલુકટક નગરનાં નરનારીઓ પોતપોતાના કામે લાગ્યાં હતાં. એવામાં દ્વારપાળને મહારાજ ભૂયરાજ તરફથી આદેશ મળ્યો : “કર્મચારીઓને ખબર કરે કે આજે મહારાજ રચવાડીએ ચડવાના છે, સત્વર તૈયારી કરે !”

રાજવીની આજ્ઞા એટલે એનું પાલન જ કરવાનું હોય ! એના સાર-અસારપણાનો પ્રશ્ન કોઈથી ન પૂછી શકાય ! તરત જ કર્મચારીઓએ મહારાજની આજ્ઞાના પાલન માટે ઠોડધામ કરી મૂકી અને ક્ષણવારમાં રચવાડીએ ચડવાની સર્વ સામગ્રી સજ્જ કરી દીધી.

સમય થતાં મહારાજ રાજહાથી ઉપર આરૂઢ થયા. અને રાજવૈભવના ઠાઠમાક સાથે મહારાજની સવારી નગરના માર્ગે ઉપર આગળ વધવા લાગી. નગરનાં કુતૂહલપ્રિય નરનારીઓ રાજમાર્ગ ઉપર અને અટ્ટાલિકાઓમાં, મહારાજની સવારી જોવા, એકત્ર થવા લાગ્યાં. નગરજનોની સલામી ઝીલતા મહારાજ ધીમેધીમે રાજમાર્ગ વટાવતા હતા.

મહારાજની દૃષ્ટિ ક્ષણમાં રાજમાર્ગ ઉપર અને ક્ષણમાં અટ્ટાલિકાઓ ઉપર એમ ચારે તરફ ફર્યા કરતી હતી. એવામાં એકએક તેમની દૃષ્ટિ એક ઝંખા ઉપર થાંભી ગઈ. જાણે કોઈએ જનકુ કર્યો હોય એમ ક્ષણ માટે એ સ્તબ્ધ થઈ ગયા અને તેમણે માવતને રાજહાથીને ઊભો રાખવાની ઈશારત કરી. રાજહાથીને આ રીતે રાજમાર્ગ ઉપર સ્થિર ઊભેલો જોઈને નગરનાં નર-નારીઓ અચંખામાં પડી ગયાં.

ક્ષણ-એ ક્ષણની જ એ વાત હતી !

તરત જ મહારાજનું ચિત્ત જાગ્રત થયું. જાણે કંઈ જ બન્યું ન હોય તેમ તેમણે સ્વસ્થ બનવાનો પ્રયત્ન કર્યો, અને રાજગજને આગળ ચલાવવાની માવતને આજ્ઞા કરી.

મહારાજની સવારી આગળ વધવા લાગી !

ભૂલકણાં લોકો ક્ષણ-એ ક્ષણ અવનવું આશ્ચર્ય અનુભવી વિખરાઈ ગયાં !

[૫૦૮]

શ્રી જૈન સત્ય પ્રકાશ

[વર્ષ ૭]

પણ મહારાજના મનમાં ઉત્પન્ન થયેલ ઉદ્ધાપાત કોઈ રીતે શાંત થતો ન હતો.

એ ઝૂંખામાં ઊભેલી એક મૃગનયની મહારાજના ચિત્તનું હરણ કરી ચૂકી હતી. મહારાજના હૃદયમાં અત્યારે કામાગ્નિની ભયંકર જ્વાળાઓ લલકરી ઊઠી હતી. રયવાડીની ઉદ્ધાનકીડાનો કે ખીજો ધધા આનંદ એ જ્વાળાઓમાં ભસ્મસાત થઈ ગયો હતો. રાજને મન અત્યારે એ સુંદરી જ સર્વસ્વ જેવી થઈ પડી હતી.

કોઈ પણ ભોગે એને હસ્તગત કરવાનો મહારાજએ નિર્ણય કર્યો! અને પોતાના જલ-અધિકારી (પાણીની વ્યવસ્થા રાખનાર ચાકર)ને એ સ્ત્રીને રાજમહેલે પહોંચતી કરવાની આજ્ઞા ફરમાવી; જાણે પોતાના ચિત્તની ચોરી કરવાના ગુન્હા માટે એને શિક્ષા કરવાની હોય !!!

પ્રિય વાંચનાર ! ભલો થઈ ન પૂછી ખેસતો કે-દેવાંગનાઓ જેવી અનેક રાણીઓથી ભરેલા અંત:પુરના માલિક આ ભૂયરાજનું મન આવી અદના ઔરત તરફ કેમ દોડ્યું ? મધમધતાં પુષ્પો અને મીઠાં-મધુરાં ફળો મૂકીને સડી ગયેલ ગંધાતા ચાંદા ઉપર ખેસતો કાગડો તારા આ સવાલનો જવાબ આપી રહેશે !

રાજઆજ્ઞા છૂટી ચૂકી હતી !

એ રાજઆજ્ઞાનું પાલન અચૂક કરવાનું જ હતું !

એ રાજઆજ્ઞા જે અવિચારી હતી, તો એનાં માઠાં ફળો પ્રગળે જ વેડવાનાં હતાં જલ-અધિકારીએ શિર ઝુકાવી એ આજ્ઞા સાંભળી લીધી !

(૨) જલ-અધિકારીનું મંથન : રાજઆજ્ઞાનું પાલન

આ કોઈ મોટું રાજકારણી કાર્ય ન હતું કે એ માટે મંત્રી કે મહામંત્રીની સલાહ લેવાની હોય. આ તો એક રાજવીની વાસનાના પોષણનું કાર્ય હતું અને એ કાર્ય માટે જલ-અધિકારી જ યોગ્ય પાત્ર હતું ! અને એ એને માટે આજ્ઞા મળી ચૂકી હતી.

જલ-અધિકારીએ આવી અનેક રાજઆજ્ઞાઓનું પાલન કરી નાખ્યું હતું. એ વખતે એના હૃદયમાં રજમાત્ર કલેશ કે વિચારણા થયાં ન હતાં. નિર્દોષ પશુઓની ગરદનો ઉપર હરહમશે છરો ચલાવતા કસાઈની જેમ એનું હૃદય જાણે નહોતર થઈ ગયું હતું. આવી રાજઆજ્ઞા જાણે એને મન રાજની રમત થઈ પડી હતી. એવી આજ્ઞાઓનાં પાલનમાં જ એનું આસન સ્થિર હતું. મહારાજના લાડકવાયા બનવાનો એ જાણે રામચાણુ ધલાજ હતો.

—પણ કહે છે કે હજારો યોદ્ધાઓની કલેઆમ સામી નજરે જેનાર સેનાપતિનું હૈયું કોઈક વખત એવું કામગ-કમન્ટેર બની જાય છે કે એ સોયનો ઘા પણ નથી જોઈ શકતું ! જલ-અધિકારીનું પણ આજે કંઈક એવું જ બન્યું હતું. જાણે એના હૃદયના એ ટૂકડા થઈ ગયા હતા. એક ટૂકડો રાજઆજ્ઞાના પાલન માટે તત્પર થઈ ગયો હતો, બીજો ટૂકડો એ અવિચારી રાજઆજ્ઞા સામે બંડ જગવતો હતો.

હૃદયમાંથી એક અવાજ ઊડતો હતો: “તારે શું ? તું તો ચિટ્ટીનો ચાકર ! જેવી આજ્ઞા તેનું પાલન ! એમાં તારે વિચારવાપણું શેનું ? કેટલીય પરાયા બહેન-સ્ત્રીઓનો

અંક ૧૦]

પરિવર્તન

[૫૦૯]

રાજનીના ચરણે ભોગ ધરી દેતાં સંકાય ન થયો તો આજે સંકાય શાને કરવો ? જે કટલાય વખતથી ચાલ્યું આવે છે તેને રોકનાર તું કાણુ ? એક ! વિચાર કરવાનું મૂકી દે ! એ રાજઆજ્ઞાનું પાલન કર ! એમાં જ તારી, તારી રોટીની ચરે, તારા જીવનની સલામતી છે ! મૂર્ખા !”

હૃદયમાં ખીન્ને અવાજ પડ્યા પાડતો હતો : “પેટ ભરવા પૂરતું મૂકી ભર અન્ન અને તન ઢાંકવા પૂરતું ગજબર વસ્ત્ર-એટલી સોગાત માટે આવાં કૃત્યો ક્યાં સુધી કર્યો જ્યાં ? આજે નહીં તો કાલે-પણુ એ અધાયનો રજેરજ હિસાબ ચુકવ્યા વગર તારો ક્યાં છૂટકો છે ? એ હિસાબ ચુકવતી વેળા ક્યો તારો રાજ કે મહારાજ વચમાં હાથ દઈ શકવાનો છે ? લલા જીવ ! જે કરશે તેણે તે ભર્યા વગર ચાલવાનું નથી ! તું કરીશ તે તારે ભરવું પડશે ; રાજ કરશે તે તેણે ભરવું પડશે ! પારકાની ફિકર છોડી તારી ફિકર કર ! આ રીતે પરાઈ બહેન-સ્ત્રીઓની આપણું તું ક્યાં સુધી અલિહાન દીધા કરીશ ? અને એવાં શતશઃ અલિહાન આપવા છતાંય તારો મહારાજ કદી તૃપ્ત થવાનો છે ખરો ? મૂર્ખા ! મુશળધાર વરસાદ અને સમસ્ત સરિતાઓનાં તીરને પોતાનાં પેટાળમાં સમાવવા છતાં મેરામણ કદી તૃપ્ત અન્યો સાંભળ્યો છે ? હજારો વૃક્ષો અને વેલાઓને ભસ્મસાત કરવા છતાં દાવાનળ કદી શાંત પડ્યો જાણ્યો છે ? અને તારા પાપે તારા મહારાજનો ભક્ષ્ય અનેલ એ અસહાય સ્ત્રીઓના શ્રાપ તારા ઉપર શા શા સિતમ વરસાવશે તેનો વિચાર કર ! આ જન્મ તો આજે છે અને કાલે વીતી જશે, પણુ એનું પાપ તો જન્મો-જન્મ તારો પીછો નહીં છોડે ! એક વખત રાજઆજ્ઞાનું ઉત્થાપન કરવાથી જે હમેશાનું પાપ છૂટી જતું હોય તો એમ શા માટે નથી કરતો ?”

જલ-અધિકારીનું મન જાણે એલે ચડ્યું હતું. શું કરવું તેનો તે કશો નિર્ણય કરી શકતો ન હતો !—પણુ રોજ આવી રાજઆજ્ઞાનું પાલન કરવા ટેવાઈ ગયેલ જલ-અધિકારીના હૃદયમાં આજે આવું તોફાન જગચું કાણુ ? એ ગમે તે હોય, પણુ આજે જલ-અધિકારીનું અંતર વલોવાઈ જતું હતું.

મહાઝંઝાવાત પછી જેમ કુદરત શાંત થઈ જાય છે એમ થોડીવારના આ મંથન પછી એનું મન પણુ કંઈક સ્વસ્થ થતું લાગ્યું. અધિકારપૂર્ણ માર્ગમાં જાણે એને કંઈક પ્રકાશની રેખા દેખાવા લાગી હતી. સાંઠે હો કે ખોટું, પણુ છેવટે એ ખે ભાગમાં વહેંચાઈ ગયેલ હૃદયને એક માર્ગે સ્થિર કરી શક્યો. એના હૃદયના ખે ટુકડા જાણે હવે સંધાઈ ગયા હતા. અને એ સાંધવાનો વજલેપ એણે રાજઆજ્ઞાનું ઉલ્લંઘન કરવામાં નહીં, પણુ રાજ-આજ્ઞાનું પાલન કરવામાં શોધી કાઢ્યો હતો. તેણે એ સ્ત્રીને રાજમહેલમાં મહારાજ પાસે પહોંચતી કરવાનો નિર્ણય કર્યો.

મહારાજની આજ્ઞા અખંડિત-અખાધિત રહી હતી !

—સાયકાળે રાજમહેલના દીપો સાક્ષી પૂરતાં હતાં કે એક અજાણી નિર્દોષ સ્ત્રી-પંખિણી ભૂચરાજના વિલાસ-પિંજરમાં ફસાવાની હતી.

શું જલ-અધિકારીનું હૃદયભેદક મનોમંથન સાવ એળે જવાનું હતું ?

[૫૧૦]

શ્રી જૈન સત્ય પ્રકાશ

[વર્ષ ૭]

(૩) ઘટનાનો ભેદ : ભૂયરાજનું પરિવર્તન

સ્થિતપ્રજ યોગીઓની જેમ પાણુ-પુણ્યની મૂક સાક્ષી સગી રાજમંદિરની દીપમાળાઓ ઝળહળી રહી હતી. ચોતરફ અનેક દ્રવ્યોની માદક સુગંધ પ્રસરી રહી હતી. પ્રજના પિતા કહેવાતા ભૂયરાજનો આ રાજમહેલ કોઈ વારવનિતાના મહેલની જેમ ઉત્તેજક સામગ્રીથી ભરપૂર હતો ! અને એ ધધાની વચ્ચે જલ-અધિકારીએ રાજઆસાનું પાલન કરી, રાજમહેલે પહોંચાડેલી સ્ત્રી ચિંતાગ્રસ્ત મુખે બેઠી હતી.

થોડીવારે મહેલના દ્વાર ખખડ્યાં અને ભૂયરાજે રાજમહેલમાં પ્રવેશ કર્યો. તેને તો કશો વિચાર કરવાનો હતો જ નહીં. આવા તો કેટલાય પ્રસંગો તેના જીવનમાં યની ગયા હતા. ભૂખ્યો ડાંસ વડુ પોતાના શિકાર ઉપર જપટ મારે તેમ ભૂયરાજ એ સ્ત્રી તરફ ધસ્યો અને ક્ષણવારમાં તેને પોતાના મજબૂત આહુપાશમાં જકડી લીધી.

પણ આજે કંઈક અવનવી જ ઘટના ઘટવાની હતી !

મહારાજના ભુજ-યુગલમાંથી છૂટી થવા મથતી એ સ્ત્રી બોલી ઊઠી : “ અરે; અરે ! મહારાજ ! આ શું ? આ કેવો ભુલમ ? આપ તો સમસ્ત પ્રજના પાલક ! આખી પ્રજ આપને પિતા સમ ગણે ! અને એ પ્રજની એક અબળા ઉપર આવો અત્યાચાર ? શાસ્ત્રો તો કહે છે કે રાજ એ સર્વ દેવતાનો અંશવતાર ગણાય ! તો પછી મારા જેવી એક હલકા વર્ણની સ્ત્રી પ્રત્યેની આપની આ નીચ અભિલાષા કેવી ? મહારાજ ! હું તો આપની પુત્રી ગણાઉં ! ”

સ્ત્રીના ઊંડા ઊંડા અંતરમાં ચાલતા મંથનમાંથી નીકળેલા આ શબ્દોએ મહારાજના કામાગ્નિ ઉપર અભિવર્ષણ કર્યું. તેનો કામાગ્નિ કંઈક શાંત થયો. તેનું વિહ્વળ મન કંઈક વિચારમગ્ન બન્યું. વિચારમાં ને વિચારમાં તેનાથી પુછાઈ ગયું : “ પણ, તું છે કોણ ? ”

“ પ્રભુ ! હું તો આપની દાસાનુદાસી છું, ” સ્ત્રીએ જિજ્ઞાસા બગ્ગત કરે તેવો ઉત્તર આપ્યો.

રાજાએ પૂછ્યું : “ એટલે ? ”

“ ત્યારે સાંભળો, રાજા ! ” સ્ત્રીએ બોલવું શરૂ કર્યું, “ પેલો જલ-અધિકારી એ આપનો સેવક એટલે આપનો દાસ કહેવાય. અને હું આપના એ દાસની અર્ધાંગિની-દાસી એટલે આપની દાસાનુદાસી જ કહેવાઉં ! ક્ષમા ! મહારાજ !! ક્ષમા !!! ”

બાણે વિજળીનો કડાકો થયો ! ભૂયરાજ ક્ષણવાર સ્તબ્ધ થઈ ગયો. અને એ કડાકામાં એની કામવાસનાના બાણે ટુકડેટુકડા થઈ ગયા. ભૂયરાજ સ્વસ્થ થવા પ્રયત્ન કરી રહ્યો હતો. દાસી આર્દ્ર નયને નીહાળી રહી હતી !

ક્ષણેક પછી ભૂયરાજ બોલ્યો, “ આઈ ! મને માફ કર ! તારા અલિદાનના પાવકમાં આજે મારા હૃદયની મલિનતા ખાખ થઈ ગઈ ! આજથી સંસારની અંધી સ્ત્રીઓ મારે મન મા-એન સમાન છે. ” બાણે ભૂયરાજનું મુખ નહીં પણ એનું અંતર બોલ્યે જતું હતું. અને એ બોલમાં આત્મવિસર્જનના ગેખી પડવા સંભળાતા હતા.

અંક ૧૦]

પરિવર્તન

[૫૧૧]

છેવટે તેણે કહ્યું : “ આજથી તું મારી પુત્રી અને હું તારો પિતા ! પુત્રી, તારા આ પિતાનો અપરાધ ભૂલી જાણે ! ”

થોડીવારે ઘેરી અનતી રાત્રિએ જોયું કે - પરાયા હાથે છુંદાઈને શતખંડ થવા ગયેલું કુલ વધુ ખીલખીલાટ કરતું પાછું ફરતું હતું !

દાસાનુદારી પોતાનો તેમજ ભૂયરાજનો ઉદ્ધાર કરી પાછી ફરતી હતી.

જલ-અધિકારીનું રાજઆજ્ઞાના પાલન વખતનું મનોમંથન એણે ગયું નહોતું ! એના આત્મ-અભિદાને સૌને પાવન કર્યાં હતાં !

સાચા દિલનું આત્મ-અભિદાન કદી અફળ થયું સાંભળ્યું છે ?

(૪) નકલી ચોર

ક્ષણવારમાં જાણે વિષયવાસના અને વિલાસપ્રિયતાનું અવસાન થઈ ગયું હતું ! આત્મભાવનાના તરંગો જાણે ચારેકોર ઉછળવા લાગ્યા હતા.

મધરાતની નિરવ સ્તબ્ધતામાં સર્વત્ર શાંતિ ફેલાયેલી હતી. પણ ભૂયરાજના મનમાં ક્યાંય એન નહોતું ! તેનું મન જાણે આજની ઘટનાની જપમાળામાં અટવાઈ ગયું હતું ! તેની ઝંઘ ઝોડી ગઈ હતી. ક્ષણમાં તે પલંગ ઉપર પડતો, ક્ષણમાં એકો થઈ વિચાર કરતો, અને ક્ષણમાં આમ તેમ આંટા મારવા લાગતો.

કાળજીકાળી રાત્રિ વધુ ઘેરી અનતી જતી હતી !

થોડીવારમાં રાજમહેલમાં એકાએક કોલાહલ મચી ગયો : “ ચોર ! ચોર !! ચોર !!! પકડો ! પકડો ! ”

રાજરક્ષકો ચારે તરફ દોડવા લાગ્યા. કોણે ખૂમ પાડી, ક્યાંથી ખૂમ પાડી, એ જોવા જેટલી ધીરજ એમનામાં ન હતી. એ તો ચારે તરફ દોડાદોડી કરવા લાગ્યા. અને દૂર દૂર અધારામાં એક અટારીએ એ હાથે ચોરને લટકતો તેમણે જોયો !

અસ, ચોર હાથ લાગી ગયો હતો એટલે હવે વિલંબ કરવાનો ન હતો. ક્ષણવારમાં એ રક્ષકો એના ઉપર તૂટી પડ્યા. તરવારના એક ઝાટકે ઝરુએ રહેલા એના અન્ને કાંડાં હાથથી ભુદાં કર્યાં અને તેને આંધીને અંદિની કાળી કોટડીમાં પૂરી દેવામાં આવ્યો.

પ્રાતઃકાળ થયો. રાજચોરની તપાસ માટે મંત્રીઓને યોલાવવામાં આવ્યા. અંદીવાનને પકડીને કોટડીની બહાર લાવવામાં આવ્યો.

—પણ, અરે ! આ શું ? આ તો મહારાજ ભૂયરાજ પોતે ? એમનાં કાંડાં કાપી લેવામાં આવ્યાં હતાં !

રાજરક્ષકોના તો હોશકોશ ઝોડી ગયા. ન જાણે શી આપત્તિ આવી પડવાની હતી !

મંત્રીનો કોપાગ્ની ભભૂકી ઊઠ્યો. તેમણે આ અવિચારી રક્ષકોને અંદીવાન બનાવવાની આજ્ઞા આપી ! પણ ભૂયરાજ વચમાં જ બોલી ઊઠ્યા : “ મંત્રીરાજ ! એ અપરાધ રક્ષકોનો નહીં, પણ મારો પોતાનો જ છે. મેં જાણી જોઈને આ શિક્ષા વહોરી લીધી એમાં એ બિચારા રક્ષકોનો શો વાંક ? એમણે તો એમની ફરજ બજાવી છે ! એમને અંદીવાન કરવા ન્યાયયુક્ત નથી. એમને મુક્ત કરો ! ”

[૫૧૨]

શ્રી જૈન સત્ય પ્રકાશ

[૧૫૧]

દાસાનુદાસી પેલી સ્ત્રીના વિદાય થયા પછી ભૂયરાજનું મન બહુ જ અંતર્મુગ્ધ થઈ ગયું હતું. તેમને થયું. “એ સ્ત્રી તો મને પોતાનો પિતા બનાવી ચાલી ગઈ. પણ એ પુત્રીને પાપમય વાસનાથી સ્પર્શ કરનાર આ એ હાથનું શું? અનેક અયગાઓને પોતાના પંજમાં ફસાવનાર આ હાથને શિક્ષા ન થાય તો મારી આત્મશુદ્ધિ અધૂરી રહી જાય!— અને એ આત્મશુદ્ધિની લાગણીમાં તેમણે પોતાના હાથને ચોરના બહાને કપાવી નાખ્યા. તેમના અંતરમાં જાણે આત્મશાંતિનો મેરામણ ધુધવવા લાગ્યો!

આત્માના સાચા આશોકાએ શરીરના ઢઠની ક્યારેય દરકાર કરી નથી!

(૫) સર્વસ્વનો ત્યાગ

આટલી શિક્ષા પછી પણ ભૂયરાજનું મન સંતુષ્ટ નહોતું થયું. તેમને તો થતું: “જે રાજવૈભવ અને સંપત્તિ આત્માને અવળે માર્ગે ચડાવે એનો સ્પર્શ પણ શાને જોઈએ? આજે ત્યાગ કરેલું પાપ એનાં સાધનોના બળે ફરી નહીં વળગે એની શી ખાતરી? મૂળનો નાશ ન થાય ત્યાંસુધી ફરી અંકૂર નહીં જોગે એવી નિશ્ચિંતતા કેમ રાખી શકાય?”

અને તેમણે પોતાના મંત્રીઓને બોલાવી કહ્યું: “આ રાજભાર આપ વહન કરો! હું તો હવે માળવામાં જઈ મહાકાળ દેવની ઉપાસનામાં મારો કાળ નિર્ગમન કરીશ.”

ભૂયરાજ રાજપાટ છોડીને માળવામાં મહાકાલની ઉપાસના કરવા ઉપડી ગયા. કથાકાર કહે છે કે— આત્માભિમુખ અનેક ભૂયરાજની પ્રાર્થના જાણે દેવતા કાન સુધી પહોંચી ગઈ હોય એમ એના કપાયેલ હાથ સાગ્ન થઈ ગયા.

આજે ભૂયરાજ પોતાના દેશ પાછા ફરતા હતા. પ્રજા તથા રાજકર્મચારીઓના આનંદનો પાર ન હતો. સંજ્ઞન અને સાધુપુરુષ રાજવીનો આશ્રય મળવાથી સૌના અંતર સંતુષ્ટ થયાં હતાં.

પણ ભવિષ્ય કંઈક જુદા જ પ્રકારનું હતું!

ભૂયરાજ આવ્યા હતા ખરા, પણ રાજપાટ ભોગવવા નહીં—તેનો સર્વથા ત્યાગ કરવા આવ્યા હતા. તેમનો અધૂરો રહેલો ત્યાગ આજે પૂરો થવાનો હતો.

ભૂયરાજે મંત્રીઓ, રાજકર્મચારીઓ અને પ્રજાજનોની સાક્ષીમાં પોતાનો અપાર રાજવૈભવ, અખૂટ ધનસંપત્તિ, અને પ્રાણપ્રિય અંતઃપુર—એ સર્વસ્વ મહાકાલદેવને સમર્પણ કર્યું, એના સંરક્ષણ માટે પરમાર રાજકુમારોને લલામણ કરી, અને પોતે તાપસનો વેશ ધારણ કરી ખાલી હાથે ચાલી નીકળ્યા.

સાવ અદ્વિચન બની ગયેલ એ ભૂયરાજના પગલે પગલે જાણે આત્મલક્ષ્મીના એક ઊભરાવા લાગ્યા હતા. ભૂયરાજના આનંદની કોઈ સીમા ન હતી!

અશ્રુઓનાં અર્ધ સમર્પતાં નગરજનોનાં નયનો સર્વસ્વનો ત્યાગ કરી ચાલ્યા જતા પોતાના રાજવીને નીહાળી રહ્યાં!

પરમ બ્રહ્મચારી ભૂયરાજનો જ્યજ્ઞકાર થયો!*

—રતિલાલ દીપચંદ દેસાઈ

* ‘પ્રબંધચિંતામણિ’માંના ‘ભૂયરાજપ્રબંધ’ના આધારે.

પ્રવચન-પ્રશ્નમાલા

રચયિતા-પૂ. આચાર્ય મહારાજ શ્રી વિજયપદ્મસૂરિજી

પણમિય ધંમળપાસં, ગુરુવરસિરિણેમિસૂરિપયપડમં ॥

પવચણપણહયમાલં, રણમિ મન્વોવચારહં ॥ ૧ ॥

૧ પ્રશ્ન—શ્રીતીર્થકર દેવમાં અને શ્રી સામાન્ય કેવલીમાં ફેર શો ?

ઉત્તર—અને પૂજ્ય પુરુષોએ ઘાતિ કર્મોનો ક્ષય કર્યો છે, અને કેવલજ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યું છે, એ અપેક્ષાએ અને સરખા કહી શકાય; પણ જિનનામકર્મનો ઉદ્ધય શ્રીતીર્થકરદેવને હોય છે, ને સામાન્યકેવલિને હોતો નથી. આ રીતે અનેમાં તફાવત છે. ૧

૨ પ્રશ્ન—કેવલી ભગવંતો તમામ પદાર્થોની સ'પૂર્ણ' બીના જાણે છે, તો પછી તેઓ શ્રીતીર્થકરની પર્ષદામાં જાય, એમાં શું કારણ ?

ઉત્તર—શ્રીતીર્થકરદેવનું પુણ્ય પ્રચલ હોય છે, તેથી પોતાની મર્યાદા સમજીને તેઓ શ્રીતીર્થકરદેવની પર્ષદામાં જાય છે, કેવલી ભગવંતોની આ પ્રવૃત્તિ બીજા ભવ્ય જીવોને પણ બહુ જ લાભ આપી શકે છે. ૨

૩ પ્રશ્ન—સમવસરણુમાં શ્રીકેવલિ ભગવંતો છદ્મસ્થ શ્રીગણુધર મહારાજની પાછળ એસે છે, તેમાં શું કારણ ?

ઉત્તર—ગણુધર ભગવંતો પદસ્થ છે, તેમનું માન જાળવવું એ કેવલિનો આચાર છે. તીર્થને ટકાવનાર પણ શ્રીગણુધર મહારાજ છે. તેથી ગણુધરે છદ્મસ્થ છતાં તેમની પાછળ કેવલિ ભગવંતો એસે છે. જ્યારે શ્રીકેવલિ ભગવંતો પદસ્થનું માન જાળવે તો બીજા છદ્મસ્થ જીવો જાળવે જ, એમાં નવાઈ શી ? ૩

૪ પ્રશ્ન—જ'બૂદ્ધીપના જેવડા બીજા પદાર્થો કયા કયા છે ?

ઉત્તર—૧ અપ્રતિષ્ઠાન નરકાવાસ. ૨ પાલકવિમાન. ૩ સર્વાર્થસિદ્ધ વિમાન. આ ત્રણે પદાર્થો જ'બૂદ્ધીપના જેવડા છે. કારણ કે એ ચારે પદાર્થો લ'આષમાં અને પહોળાષમાં એકેક લાખ યોજનપ્રમાણ છે. એમ શ્રીસમવાયાંગસૂત્રના પહેલા સમવાયમાં કહ્યું છે. ૪

૫ પ્રશ્ન—અપ્રતિષ્ઠાન નરકાવાસ કઈ નરકમાં છે ?

ઉત્તર—સાતમી તમઃતમપ્રભા નામની નરકમાં પાંચ નરકાવાસ છે. તેમાં પૂર્વાદિ ચાર દિશામાં એકેક નરકાવાસ છે. અને વચમાં અપ્રતિષ્ઠાન નરકાવાસ છે, એમ શ્રી ક્ષેત્રસમાસ, બૃહત્સંગ્રહિણી વગેરે ગ્રંથોમાં જણાવ્યું છે. ૫

૬ પ્રશ્ન—સિદ્ધશિલાના જેવડા બીજા કયા કયા પદાર્થો છે ?

ઉત્તર—૧ સમયક્ષેત્ર. ૨ ઉડુવિમાન. ૩ સીમંતક નરકાવાસ. આ ત્રણે પદાર્થો સિદ્ધશિલાના જેવડા છે. કારણ કે એ ચારે પદાર્થોની લ'આષ પહોળાષ પિસ્તાલીસ લાખ યોજન પ્રમાણ શ્રીસમવાયાંગ સૂત્ર વગેરે શાસ્ત્રોમાં જણાવી છે. ૬

૭ પ્રશ્ન—આઠ કર્મોની ૧૫૮ પ્રકૃતિઓમાં પુણ્ય અને પાપને નહિ ગણવાનું શું કારણ ?

ઉત્તર—૧૫૮ પ્રકૃતિના સમુદાયમાંથી ૪૨ પ્રકૃતિઓને પુણ્યના ભેદ તરીકે માની છે, અને ૮૨ પ્રકૃતિઓને પાપના ભેદ તરીકે માની છે. તેથી તે એને અલગ ગણવાની બીજા જરૂરિયાત જાણીને પૂજ્ય શાસ્ત્રકાર ભગવંતોએ “૪૨ પ્રકૃતિગણુના ગ્રહણુથી પુણ્યનું ગ્રહણુ આવી ગયું, ને ૮૨ પ્રકૃતિગણુના ગ્રહણુથી પાપનું ગ્રહણુ આવી ગયું,” એમ પ્રતિપાદન કર્યું છે. ૪૨ અને ૮૨ પ્રકૃતિઓનું વર્ણન નવતત્ત્વ પ્રકરણમાં વિસ્તારથી જણાવ્યું છે. ૭

[૫૧૪]

શ્રી જૈન સત્ય પ્રકાશ

[વર્ષ ૭]

૮ પ્રશ્ન—પુણ્ય પદાર્થને માનવામાં પ્રમાણ શું ?

ઉત્તર—આ ભવમાં જે જીવો ધર્મારાધન, શુદ્ધિ, સુખ, ધન, આરોગ્ય, શાંતિ વગેરે આત્મહિતકર સામગ્રીને પામ્યા છે, તે તેમણે આંધેલા પુણ્યકર્મનું જ ફલ સમજવું, જે તેમ ન માનીએ તો, બીજા જીવો તેવી સામગ્રી કેમ મેળવી શકતા નથી ? અને જીવો ઈષ્ટસિદ્ધિને માટે સરખી મહેનત કરે, છતાં એકને ફલ મળે, તે બીજાને ન મળે, તેનું કારણ શું ? જવાબ એ કે જેનું પુણ્ય સતેજ હોય, તે જ ફલને પામે છે. આથી સાબીત થાય છે કે પુણ્ય પદાર્થને જરૂર માનવો જ જોઈએ. ૮

૯ પ્રશ્ન—પાપ પદાર્થને માનવામાં પ્રમાણ શું ?

ઉત્તર—એક માણસ સુખનાં સાધનોને મેળવવાને માટે તનતોડ મહેનત કરે છતાં મેળવી શકે નહિ, તેનું કારણ પાપકર્મનો ઉદય છે. પાપકર્મના ઉદયથી અચાનક લક્ષ્મી ચાલી જાય, બહાલા પુત્રાદિનું મરણ થાય, લયંકર રોગની પીડા ભોગવવી પડે, વગેરે અનિષ્ટ પ્રસંગો ઉપસ્થિત થાય છે. એમ સમજીને જે કારણોની સેવના કરવાથી પાપ કર્મનો અંધ થાય, તે કારણોનો ત્યાગ કરીને શ્રીજૈનેન્દ્ર શાસનરસિક ભવ્ય જીવોએ પરમ ઉલ્લાસથી મોક્ષમાર્ગની સાસ્ત્રિકી આરાધના કરવી જોઈએ. ૯

૧૦ પ્રશ્ન—પુણ્ય અને પાપની ચઉલંગી કઈ રીતે થાય ?

ઉત્તર—૧ પુણ્યાનુબંધિ પુણ્ય, ૨ પાપાનુબંધિ પુણ્ય, ૩ પુણ્યાનુબંધિ પાપ, ૪ પાપાનુબંધિ પાપ—આ રીતે પુણ્ય—પાપના ચાર ભાગો—ચઉલંગી થાય છે. વિશેષ બીના શ્રીહરિભદ્રસંસ્કૃત અષ્ટક પ્રકરણ તથા શ્રીભાવનાકલ્પલતા વગેરેમાં જણાવી છે. ૧૦

૧૧ પ્રશ્ન—પુણ્યાનુબંધિ પુણ્યનો અર્થ શો ?

ઉત્તર—પાછલો ભવ વગેરે સ્થલે કરેલા પુણ્યના ફલને ભોગવવાના સમયે દાનાદિ ધર્મની પરમ ઉલ્લાસથી આરાધના કરી નવીન પુણ્યનો જે અંધ કરવો તે પુણ્યાનુબંધિ પુણ્ય કહેવાય. અથવા ટૂંકામાં એમ પણ વ્યાખ્યા થઈ શકે કે પુણ્યકર્મને અંધાવનારું જે પુણ્ય તે પુણ્યાનુબંધિ પુણ્ય કહેવાય. ૧૧

૧૨ પ્રશ્ન—પુણ્યાનુબંધિ પુણ્યને આંધવાનાં કારણો કયાં કયાં ?

ઉત્તર—૧ દ્રવ્ય દયા ભાવ દયા, ૨ વૈરાગ્ય, ૩ વિધિપૂર્વક દેવચરુ વગેરે ગુણાધિક મહાપુરુષોની ભક્તિ કરવી, ૪ નિર્મલ શોભનું પાલન, ૫ સામાની આંતરડી દુઃખાય એવું કામ ન કરવું, ૬ પશોપકાર, ૭ મનને સારા આલંબનમાં જોડી દેવું, આ સાત કારણોથી પુણ્યાનુબંધિ પુણ્ય અંધાય છે. એમ શ્રીઉપમિતિભવપ્રપંચા નામની કથામાં પૂજ્ય શ્રીસિદ્ધર્ષિગણિ મહારાજે જણાવ્યું છે. ૧૨

૧૩ પ્રશ્ન—કોઈએ પુણ્યાનુબંધિ પુણ્યનાં ફલ ભોગવ્યાં હોય, એવું કોઈ દર્શાવે છે ?

ઉત્તર—આ આખતમાં શ્રીઉપદેશરત્નાકરદિ ધણા ગ્રંથોમાં શ્રીઋષભદેવાદિ તીર્થકર ભગવંતો, શ્રીભરત ચક્રવર્તી, અભયકુમાર, શ્રીજંબૂસ્વામી, વજ્રસ્વામી, અતિમુક્ત કુમાર, વગેરેનાં દર્શાવે વિસ્તારથી જણાવ્યાં છે. ધાર્મિક દષ્ટિએ જેનો આ ભવ અને પરભવ (આગામી ભવ) ઉત્તમ હોય, તે અહીં દર્શાવે તરીકે લઈ શકાય. ૧૩

૧૪ પ્રશ્ન—પાપાનુબંધિ પુણ્યનો અર્થ શો ?

ઉત્તર—પાપ કર્મનો અંધ કરાવનારું જે પુણ્ય, તે પાપાનુબંધિ પુણ્ય કહેવાય. અથવા પાછલો ભવ વગેરે સ્થલે પુણ્યનો કારણોને સેવીને આંધેલા પુણ્યકર્મનાં ફલ

અંક ૧૦]

પ્રવચન-પ્રશ્નમાલા

[૫૧૫]

ભોગવવાના સમયે પાપનાં કારણો સેવીને પાપકર્મનો બંધ કરવો, તે પાપાનુબંધિ પુણ્ય કહેવાય. આ પુણ્યના ઉદ્યથી આ ભવ સારો હોય, પણ આગામી ભવ ખરાબ થાય. ૧૪

૧૫. પ્રશ્ન—પાપાનુબંધિ પુણ્ય શાથી બંધાય ?

ઉત્તર—સાંસારિક પદાર્થોની મમતાને લઇને નિયાણું કરવું, વગેરે કારણોથી પાપાનુબંધિ પુણ્યનો બંધ થાય છે. ૧૫.

૧૬. પ્રશ્ન—કોઇએ નિયાણું કરીને પાપાનુબંધિ પુણ્યનો બંધ કર્યો હોય, એવું કોઇ દષ્ટાંત શાસ્ત્રમાં જણાવ્યું છે ?

ઉત્તર—શ્રી ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રમાં ચિત્રસંભૂતિ મુનિની ખીના જણાવી છે, તેમાં કહ્યું છે કે-પાછલા ભવમાં સંયમની આરાધના કરતાં સંભૂતિ મુનિને સનતકુમાર અંતેઉર વગેરે પરિવાર સાથે વંદન કરે છે. અહીં સ્ત્રીરત્નના કેશ અડકતાં સંભૂતિમુનિએ નિયાણું કર્યું કે “ આ ક્રિયાથી આવતા ભવમાં હું ચક્રવર્તી થાઉં. ” અંતે તે મુનિ કાલકર્મ પામીને સૌધર્મ દેવલોકમાં આવેલા પદ્મગુહમ વિમાનનાં દેવતાઈ સુખ ભોગવે છે; ત્યાંથી વ્યવહાર પિતા બ્રહ્મરાજ ચૂલણી માતાના પુત્ર બ્રહ્મદત્ત નામે ચક્રવર્તી થયા. આ ભવમાં તેણે રાચી માચીને ભોગનાં સાધનો સેવ્યાં, ત્રીવ હિંસાદિ પાપો કર્યાં, પરિણામે તે બંધ થયો. છેવટે મરણુ પામી સાતમી નરકનાં ભયંકર દુઃખો પામ્યો. એટલે ૩૩ સાગરોપમ સુધી તેણે અપ્રતિષ્ઠાન નરકાવાસનાં દુઃખ ભોગવ્યાં. ૧૬.

૧૭. પ્રશ્ન—આ અવસર્પિણી કાળમાં થયેલા બાર ચક્રવર્તિઓમાં બ્રહ્મદત્તની માફક ખીજ કોઈ ચક્રવર્તી નરકમાં ગયા છે ?

ઉત્તર—સુભૂમ ચક્રવર્તી સાતમી નરકે ગયા છે. ૧૭.

૧૮. પ્રશ્ન—બાકીના ૧૦ ચક્રવર્તી મરણુ પામીને કઈ ગતિમાં ગયા ?

ઉત્તર—ત્રીજા મધવા નામના ચક્રવર્તી, અને ચોથા સનતકુમાર ચક્રવર્તી સંયમની સાધના કરીને ત્રીજા સનતકુમાર દેવલોકમાં મહદ્ધિક દેવ થયા. ૧૮.

૧૯. પ્રશ્ન—બાર ચક્રવર્તિઓમાંથી કયા કયા ચક્રવર્તી રાગ્નઓ મોક્ષે ગયા ?

ઉત્તર—૧ ભરત ચક્રવર્તી, ૨ સગર, ૫ શ્રી શાંતિનાથ પ્રભુ ૬ શ્રી કુચુંનાથ, ૭ શ્રી અરનાથ, ૯ મહાપદ્મ, ૧૦ હરિષેણ અને ૧૧ જ્ય—આ આઠે ચક્રવર્તી રાગ્નઓ યોગ્ય અવસરે નિર્મલ સંયમની સાધના કરીને મુક્તિનું અવ્યાબાધ સુખ પામ્યા. ૧૯.

૨૦. પ્રશ્ન—૧૮મા પ્રશ્નોત્તરમાં જણાવેલ એ અને ૧૯મા પ્રશ્નોત્તરમાં જણાવેલ આઠ એમ ૧૦ ચક્રવર્તિઓ પૈકી દરેકે કેટલાં કેટલાં વર્ષો સુધી સંયમની સાધના કરી ?

ઉત્તર—૧ શ્રી ભરત ચક્રવર્તિએ અને ૨ સગર ચક્રવર્તિએ ૧ લાખ પૂર્વ સુધી, ૩ મધવા ચક્રવર્તિએ ૫૦ હજાર વર્ષ સુધી, ૪ સનતકુમારે ૧ લાખ વર્ષ સુધી, ૫ શ્રી શાંતિનાથે પચ્ચીસ હજાર વર્ષ સુધી, ૬ શ્રી કુચુંનાથે ૨૩૭૫૦ વર્ષ સુધી, ૭ શ્રી અરનાથે ૨૧૦૦૦ વર્ષ સુધી, ૯ મહાપદ્મે એક હજાર વર્ષ સુધી, ૧૦ હરિષેણે ૭૩૩૦ વર્ષ સુધી અને ૧૧ જ્યચક્રીએ ૪૦૦ વર્ષ સુધી નિર્મલ સંયમની સાત્વિકી આરાધના કરી હતી. વિશેષ ખીના શ્રી દેશનાચિંતામણિના પહેલા ભાગ વગેરેમાં જણાવી છે. ૨૦

૨૧. પ્રશ્ન—જેમ પાછલા ભવમાં નિયાણું કરીને જ વાસુદેવ થાય તેવી રીતે બલ-દેવમાં તે પ્રમાણે જ હોય કે નહિ ?

[૫૧૬]

શ્રી જૈન સત્ય પ્રકાશં

[વર્ષ ૭]

ઉત્તર—પૂર્વભવમાં નિયાણું કર્યા વિના જ અલદેવ અલદેવપણું પામે છે. અતિમ સમયે સર્વ અલદેવો—સ્વર્ગમાં કે મોક્ષમાં જાય, બીજી ગતિમાં જાય જ નહિ. ૨૧.

૨૨. પ્રશ્ન—પુણ્યાનુબંધિ પાપનો અર્થ શો ?

ઉત્તર—પુણ્ય કર્મનો અર્થ કરાવનારું જે પાપ તે પુણ્યાનુબંધિ પાપ કહેવાય. અથવા પાછલો ભવ વગેરે સ્થલે પાપનાં ફલ ભોગવવાના સમયે પુણ્યનાં કારણો સેવીને પુણ્યકર્મ આંધવું, તે પુણ્યાનુબંધિ પાપ કહેવાય. જેને આવા પાપકર્મનો ઉદય ચાલુ હોય તે ચાલુ ભવમાં દુઃખમય જીવન ગુજારતાં વિચારે છે કે—હું હાલ જે દુઃખને અનુભવું છું તે કાર્ય છે, માટે તેનું કારણ જરૂર હોવું જ જોઈએ. કેમ કે કાર્યની ઉત્પત્તિ કારણને આધીન હોય છે, એટલે કારણ વિના કાર્ય અને જ નહિ. મેં ભૂતકાલમાં જે પાપકર્મ આંધ્યું હતું, તેનું જ ફલ અત્યારે હું ભોગવું છું. હવે ભવિષ્યમાં તેનું દુઃખ ન ભોગવવું પડે, તે રીતે દુઃખનાં કારણોથી અલગ રહીને સુખનાં (પુણ્યનાં) કારણો સેવું. એમ વિચારીને પુણ્યનાં કારણો સેવીને પુણ્યનો અર્થ કરે, જેથી ભવાંતરમાં તે સુખશાંતિમય જીવન ગુજારે છે. ૨૨.

૨૩. પ્રશ્ન—ક્યાં કારણોથી પુણ્યાનુબંધિ પાપ અર્થાય ?

ઉત્તર—જેઓ અજ્ઞાનાંદિને વશ થઈને પાપનાં કારણો સેવે, તેથી તેમને પાપનો અર્થ પડ્યા પછી તે કર્મ જરૂર ભોગવવું પડે છે. પણ મુનિરાજની દેશના સાંભળવી, પ્રભુપૂજન, ગુરુભક્તિ વગેરે નિમિત્તે પાપનો પશ્ચાત્તાપ કરવા પૂર્વક તેઓ ગુરુભક્તિ, પ્રભુ પૂજન, દાનાદિ, સાધર્મિક વાત્સલ્ય વગેરે પુણ્યનાં કારણો સેવે છે. આ રીતે પહેલાં પાપનાં કારણો અને પછી પુણ્યનાં કારણો સેવનારા જીવો પુણ્યાનુબંધિ પાપને આંધે છે. ૨૩

૨૪. પ્રશ્ન—કયા કયા જીવોએ પુણ્યાનુબંધિ પાપનો અર્થ કર્યો હતો ?

ઉત્તર—પુણિયો શ્રાવક, ભિખારી જીવ (સંપ્રતિરાજનો પાછલો ભવ), વાહરણ ચારનાર સંગમક (શલિભદ્રનો જીવ), વગેરે જીવો પૂર્વના પાપકર્મના ઉદયથી ચાલુ ભવમાં દુઃખી છતાં પુણ્યનાં કારણો સેવીને આગામી ભવમાં સુખી થયા. વિશેષ બીના શ્રી ઉપદેશ-પ્રાસાદાદિ ગ્રંથોમાં જણાવી છે. ૨૪.

૨૫. પ્રશ્ન—પાપાનુબંધિ પાપનો અર્થ શો ?

ઉત્તર—પાપકર્મનો અર્થ કરાવનારું જે પાપ, તે પાપાનુબંધિ પાપ કહેવાય. એટલે પહેલાંના પાપનું ફલ ભોગવતાં નવીન પાપકર્મને આંધવું, તે પાપાનુબંધિ પાપ કહેવાય. ૨૫

૨૬. પ્રશ્ન—પાપાનુબંધિ પાપ ક્યાં કારણોથી અર્થાય ?

ઉત્તર—તીવ્ર મોહોદયવાળા જીવો રાચીમાચીને હિંસાથી ભરેલા પાપમય વ્યાપાર, કઠોર ભાષા, ખરાય વિચારણા વગેરે કારણોને સેવીને પાપાનુબંધિ પાપકર્મને આંધે છે. વિશેષ બીના શ્રી ભાવનાકલ્પલતામાં જણાવી છે. ૨૬.

૨૭ પ્રશ્ન—કયા જીવોએ પાપાનુબંધિ પાપનો અર્થ કર્યો ?

ઉત્તર—સિંહ, વાઘ, બિલાડી, કસાઈ, મચ્છીમાર વગેરે જીવોને પાપાનુબંધિ પાપ કર્મનો ઉદય હોય છે. કારણ કે તેઓ પાછલા ભવમાં આંધેલા પાપકર્મનું ફલ ચાલુ ભવમાં ભોગવે છે, તે ચાલુ ભવમાં નવાં પાપકર્મો પણ આંધે છે, તેથી અંતે મરણ પામીને દુર્ગતિમાં જાય છે. વિશેષ બીના શ્રી અલકરકરણુ, ભાવના કલ્પલતા વગેરે ગ્રંથોમાં જણાવી છે. ૨૭.

जसकीर्तिकृत 'सम्मेतशिखर-रास' का सार

[आगरा के कुंवरपाल सोनपाल लोढा के संघ का वर्णन]

लेखक—श्रीयुत अगरचन्दजी नाहटा, भँवरलालजी नाहटा.

श्वेताम्बर जैन समाज में ऐतिहासिक सामग्री की उपलब्धि विपुल प्रमाण में होने पर भी उसके अन्वेषक विद्वानों की अल्पता के कारण प्रचुर ऐतिहासिक साहित्य अप्रकाशित दशा में पड़ा है। ऐतिहासिक साधनों का महत्त्व समझने वाले साहित्यरसिक पाठकों की कमी के कारण वर्षों पूर्व जो कुछ ग्रन्थ प्रकाशित हुए थे उनका भी प्रचार नहीं हुआ और भविष्य में प्रकाशन का मार्ग रुकसा गया। कई विद्वानों के पास प्रचुर ऐतिहासिक सामग्री संग्रहीत पड़ी है, पर उसके प्रकाशन की सुव्यवस्था नहीं हो पाती। वास्तव में हमारे लिये यह दुर्भाग्य का विषय है। श्रीविजयधर्मसूरिजी के विद्वान शिष्यों ने ऐतिहासिक साधनों के संग्रह एवं प्रकाशन की ओर बहुत सुन्दर प्रयत्न किया था और अब भी आ. श्री विजयेन्द्रसूरिजी एवं विद्या-विजयजी महाराज के पास वर्षों से संग्रहीत प्रतिमालेख, ऐतिहासिक रास, प्रशस्तिसंग्रह आदि अप्रकाशित पड़े हैं। इसी प्रकार हमारे संग्रह में भी २५०० प्रतिमालेख, ३००० प्रशस्तियें और अनेकों तीर्थमालापं, रासादि संग्रहीत पड़े हैं। उदयपुर के शिलालेख ऋषि अनूपचन्द्रजी के पास संग्रहीत हैं। इसी प्रकार अन्य विद्वानों के पास भी बहुतसी सामग्री अप्रकाशित अवस्था में पड़ी है। हर्ष का विषय है कि सिन्धी जैन ग्रन्थमाला द्वारा श्वे० जैन ऐतिहासिक सामग्री को पुरातत्वाचार्य मुनि श्री जिनविजयजी सुन्दरता पूर्वक सम्पादित कर प्रकाशित कर रहे हैं। पर सामग्री की विपुलता देखते हुए कई विद्वानों द्वारा कई ग्रन्थमालाओं से निरन्तर प्रकाशन कार्य होता रहे तभी कुछ कार्य हो सकता।

ऐतिहासिक सामग्री में तीर्थमालाओं का भी विशेष स्थान है, पर अब तक इनका केवल एक ही संग्रह प्रकाशित हुआ है। इसीलिए हमारे तीर्थों का इतिहास समुचित प्रकाश में नहीं आया है। समय समय पर निकलने वाले यात्रार्थी संघों के वर्णनात्मक रासों से तत्कालीन इतिवृत्त पर अच्छा प्रकाश पड़ता है। इस लेख में ऐसे ही एक यात्रार्थी संघ के रास का ऐतिहासिक सार दिया जा रहा है। यह संघ सं. १६७० में आगरा के सुप्रसिद्ध संघपति कुंवरपाल सोनपाल लोढा ने तीर्थधिराज सम्मेतशिखरगिरि के यात्रार्थ निकाला था, जिसका वर्णन रास में काफी विस्तार से है। मूल रास ४८३ गाथाओं का है, यहां उसका संक्षेप में सारमात्र देते हैं।

सर्व प्रथम कवि तीर्थकरों को नमस्कार कर अश्वलगच्छपति श्री धर्म-सूक्तिरि एवं विजयशील वाचक को वन्दन कर सम्मेतशिखररास का प्रारंभ

[५१८]

श्री जैन सत्य प्रकाश

[५१९]

करता है। सम्राट जहांगीर के शासन में अर्गलपुर (आंगरा) में ओसवाल अंगणी लोढा राजपाल पत्नी राजश्री पुत्र रेखराज पत्नी रेखश्री पुत्र कुंअर-पाल सोनपाल निवास करते थे। एक दिन दोनों भ्राताओं ने विचार किया- शत्रुंजय की यात्रा की, जिनभुवनकी प्रतिष्ठा करा के पद्मप्रभु की स्थापना की। सोनपालने कहा-“भाईजी! अब समेतशिखरजी की यात्रा की जाय!” कुंअरपालने कहा-“सुन्दर विचारा, अभी विम्बप्रतिष्ठा में भी देरी है।” यह विचार कर दोनों भाई पोसाल गए और यात्रा मुहूर्त के निमित्त ज्योतिषियों को बुलाया। गणक और मुनि ने मिलकर सं. १६६९ माघ कृष्ण ५ शुक्रवार उत्तरा फाल्गुनी कन्यालग्न में मध्यरात्रि का मुहूर्त बतलाया। गच्छपति श्री धर्ममूर्तिसूरि को बुलाने के लिए चिनतिपत्र देकर संघराज (कुंअरपाल के पुत्र) को राजनगर भेजा। गच्छपति ने कहा “तुम्हारे साथ शत्रुंजय संघ में चले तब मेरी शक्ति थी अभी बुढापा है, दूर का मार्ग है, विहार नहीं हो सकता।” यह सुन संघराज घर लौटे। राजनगर के संघ को बुलाकर ग्राम ग्राम में प्रभावना करते हुए सीकरी आए। गुजरात में दुष्काल को दूर करने वाले संघराज को आया देख स्थानीय संघने उत्सव कर के बधाप। शाही फरमान प्राप्त करने के लिए भेंट लेकर सम्राट जहांगीर के पास गए, वहां दिवान दोस मुहम्मद नवाब ग्यासवेग और अनीयराय ने इनकी प्रशंसा करते हुए सिफारिश की। सम्राट ने कहा “मैं इन उदारचेता ओसवाल को अच्छी तरह जानता हूं, इनसे हमारे नगर की शोभा है, ये हमारे कोठीवाल हैं और बन्दी छोडावण इनका विरुद्ध है। मैं इनपर बहुत खुश हूं, जो मांगे सो दूंगा!” सेनानी के अर्ज करने पर सम्राट ने संघपति के कार्य की महती प्रशंसा करते हुए हाथोहाथ फरमान के साथ सिरोपाव निसाणादि देकर बिदा किए। नाना वाजिर्त्रों के वजते हुए शाही पुरुषों के साथ समारोह से घर आकर निम्नोक्त स्थानों के संघ को आमंत्रणपत्र भेजे गए:-

अहमदाबाद, पाटण, खंभात, सूरत, गंधार, भरौंच, हांसोट, हलवद्र, मोरबी, थिरपद्र, राधनपुर, साचोर, भीनमाल, जालोर, जोधपुर, समियाना, मेडता नागौर, फलौधी, जेसलमेर, मुलतान, हंसाउर, लाहौर, पाणीपंथ, महिम, समाणो, सीहनवे, सोवनपंथ, सोरठ, बाबरपुर, सिकंदरा, नारनौल, अलवर, कोटूरवाडा, दिल्ली, तज्जारा, खोहरी, फत्तीयाबाद, उज्जैन, मांडवगढ, रामपुर, रतलाम, बुरहानपुर, बालापुर, जालणापुर, ग्वालेर, अजमेर, चाटख, आम्बेर, सांगानेर, सोजत, पाली, खैरवा, सादडी, कुंभलमेर, डौंडवाणा, बांकानेर, जयतारण, पीपाड, मालपुर, सिद्धपुर, सिरोही, वाहडमेर, ब्रह्माबाद, ब्याण्ड, सिकन्दराबाद, पिरोजपुर, फतैपुर, पादरा, पीरोजाबाद, इत्यादि.

सब जगह निमंत्रण भेजे गये, महाजनों को घर घर में, यति महात्माओं की शालाओं में और दहेरे के दिगम्बर यतियों को भी प्रणाम करके संघ में सम्मिलित होनेकी चिन्ती की। मुहूर्त के दिन वाजिर्त्र वजते हुए याचकादि

अं० १०]

जसकीतिष्ठित 'सम्भेतशि' ५२-२५' का सार

[५१८]

द्वारा जय जयकार के साथ गजारूढ होकर प्रयाण किया। नौका में बैठकर यमुना पार डेरा दिया। यहां स्थान स्थान का संघ आकर मिलने लगा, १५ दिन का मुकाम हुआ, श्वे. साधु-साध्वी महात्मादि ७५, यति व पंडित (दि०) ४६ सब १२१ दर्शनि, ३०० भोजक, चारण, भाट, गान्धर्व, ब्राह्मण, ब्राह्मणी, जोगी, संन्यासी, दरवेश, आदि अगणित थे। २१ धर्मार्थ गाडे थे, याचकलोग मनोवाञ्छित पाते थे किसीको कोई चीज की कमी नहीं थी। १५ दिन ठहर कर प्रभु पार्श्वनाथ की पूजा कर संघ चला। जहां जहां ओसवाल व श्रीमाला-दिके घर थे वहां थाल १ खांड सेर २ व श्रीफल से लाहण की। संघ की रक्षा के हेतु ५०० सुभट साथ थे। प्रथम प्रयाण भाणसराय में हुआ। ३ मुकाम किये, वहांसे महम्मदपुर होते हुए पीरोजपुर आए, ६ मुकाम किए। मुनिसुव्रत भगवान की पूजा करके लाहणादि करके चंदवाडि गये। वहां स्फटिकमय चन्द्रप्रभु की प्रतिमा के दर्शन किये। वहां से पीरोजाबाद आये, फिर रुपरी प्रयाण किया, नौका में बैठकर यमुना नदी उतरके सौरीपुर पहुंचे। नेमिनाथ प्रभु के जन्म-कल्याणक तीर्थ का वन्दन पूजा कर फिरसे रुपरी आये। यहाँ ५२ जिनालय को वन्दन किया, संघपति ने प्रथम कडाई (जोमनवार) की। सरस के दिगंबर देहरे का वन्दन कर अहीरसराय में डेरा दिया। वहां से इटावा, वावरपुर, फुल-कईताल, भोगिनीपुर, सांखिसराहि, कोरट्टइ, बिंदलीसराय में डेरा करते हुए १ दिन फतेपुर ठहरे। हाथियागाम, कडइ, सहिजादपुर आये, श्री संघ हर्षित हुआ। सहिजादपुर, महुआ आए, वहां मृगावती ने वीरप्रभु से दीक्षा ली थी। वत्स देश की कौशाम्बी में पद्मप्रभु के तीन कल्याणिक हुए हैं, वीर प्रभु ने चंदनबाला के हाथ से छम्मासी का पारणा किया था। संघपति ने संघ-सहित प्रभु की चरणपादुकाओं का वन्दन किया, अनाथी मुर्ति भी यहीं के थे। एक कोस दूर धन्ना का ताल है वहां से वापिस सहिजादपुर आये, एक मुकाम करके दूसरी कडाही की। वहां से फतेपुर होकर प्रयाण आये, यहां अन्निका-पुत्र को गंगा उतरते केवलज्ञान हुआ था। कहते हैं कि ऋषभप्रभु के केवलज्ञान का स्थान पुरिमताल भी यही है। अक्षयवड के नीचे प्रभु के चरणों की पूजा की, यहां दिगंबरों के ३ मन्दिर हैं जहां पार्श्वनाथादि प्रभु के दर्शन किए। गंगा के तटपर झुसीसइ उंचे स्थानपर डेरा दिया, वहांसे खंडियासराय, जगदीशसराय, कनकसराय होते हुए बनारस पहुंचे।

बनारस में पार्श्व, सुपार्श्व तीर्थकरों के कल्याणक हुए हैं। विश्वनाथ के मन्दिर के पास ५ प्रतिमाएं ऋषभदेव, नेमिनाथ व पार्श्वप्रभु की हैं। अन्न-पूर्णों के पास पार्श्वप्रभु की प्रतिमा है। खमणावसही में बहुतसी प्रतिमाएं हैं जहां संघ ने पूजादि किया। पार्श्वप्रभु की रक्तवर्ण प्रतिमा, ऋषभ, पार्श्व, चन्द्रप्रभ व वर्द्धमानप्रभु की चौमुख प्रतिमाओं का कुसुममालादि से अर्चन कर श्री सुपार्श्वप्रभु की कल्याणक भूमि भदिलपुर (? भदौनी घाट) में प्रभु की

[५२०]

श्री जैन सत्य प्रकाश

[५५ ७]

पूजा की। नौका से गंगा पार हो कर गंगातट पर डेरा दिया। संघपति ने नगर में पडह बजाया जिससे अर्गाणत ब्राह्मण और भिखारी एकत्र हो गये। संघपति ने रुपयाँ के बोरे के बोरे दान में दे डाले। वहां से सिंहपुरे गये; यहां श्रेयांस भगवान के ३ कल्याणक हुए हैं। चन्द्रपुरी में चन्द्रप्रभु के ३ कल्याणक की भूमि में चरणों की पूजा की। वहां से वापिस आकर संघपति ने तीसरी कडाही की। वहां से मुगलसराय आये, यहां खजूर के वृक्ष बहुलता से हैं। फिर मोहिनीपुर हो कर मम्मेरपुर पहुंचे। (संघपति की पुत्रवधु) संघश्री ने कन्या प्रसव की। यहां ४ मुकाम किये। फागुण चौमासा करके सहिसराम आये। वहां से गीठोलीसराय में वासा किया। फिर सोवनकूला नदी पारकर महिमुदपुर आए, वहिबल में डेरा किया। चारुवरी की सराय होकर पटना पहुंचे। सहिजादपुर से पटना दो सौ कोश है, यहां मीर्जा समसती के बाग में डेरा दिया।

पटना में श्वेताम्बर मन्दिरों में एक ऋषभदेव भगवान का और दूसरा खमणावसही में पार्श्वनाथ भगवान का है। डुंगरी के पास स्थूलिभद्रस्वामी की पादुका है, सुदर्शन सेठ की पादुकाओं का भी पूजन किया। जेसवाल जैनी साह ने समस्त संघ की भोजनादि द्वारा भक्ति की। दूसरे दिन खंडेलवाल ज्ञाति के सा० मयणु ने कडाही दी। पटने से आगे मार्ग संकीर्ण है इसलिए गाडियां यहीं छोड़कर डोलियां साथ लेली, चार मुकाम करके संघ चला, फतैपुर में १ मुकाम किया वहां से आधे कोश पर वानरवन देखा। महानदी पार होकर बिहार नगर आये, यहां जिनेश्वर भगवान के तीन मन्दिर थे। रामदेव के मंत्रीने आकर नमस्कार किया और कार्य पूछा। संघपति ने कहा हम गिद्धौर के मार्ग आवें यदि कोल (वचन) मंगाओ! मंत्री ने आदमी भेजकर कोल मंगाया।

बिहार में एक मुकाम कर पावापुर पहुंचे। भगवान की निर्वाण भूमि पर पीपल वृक्ष के नीचे चौतरे पर प्रभु के चरण वन्दन किये। तीर्थयात्रा करके मुहम्मदपुर में नदी के तटपर डेरा दिया, संघपति ने चौथी कडाही दी। वहां से नवादा गये। सादिक महम्मदखान का पुत्र मीर्जा दुल्लह आकर संघपति से मिला, उसे पहिरावणी दी। जिनालय के दर्शन करके चले, सबर नगर पहुंचे। रामदेव राजा के मंत्री ने स्वागत कर अच्छे स्थान में डेरा दिलवाया। संघपति ने राजा से मिलकर यात्रा कराने के लिए कहा। राजा ब्राह्मण था, उसने कहा “दो चार दिन में ही आप थक गये! आप से पहले जो जो बड़े संघपति आए हैं महीने महीने यहां रहे हैं।” संघपति उसकी मनोवृत्ति समझ कर आगए। चार मुकाम करके सिंहगुफा में श्री वर्द्धमानस्वामी को वन्दन किया।

(क्रमशः)

जैनधर्मकी प्रधानता व प्रचार

सं० श्री. हरिश्चंद्र जैन, नजीबाबाद

“ Yea ! her (Jain) religion is only true one upon earth the primitive faith of all mankind.”

(J. A. Dubai)

अर्थ—निःसंदेह जैनधर्म ही पृथ्वी पर एक सच्चा धर्म है और वही मनुष्य मात्रका आदि धर्म है ।

—[जे. ए. दुवाई (मिशनरी) का लेख]

“ According to Jain Purana quoted by Wilke the historian of Mysore the said Purana Bhattarak was the sister's son of Vardhaman the celebrated Jain Saint, the last of the series of twenty four, who founded a new religious sect chiefly supported by magical illusions and who extended his religion west-ward towards Persia and Arabia. ”

(Mr. Thomas C. Reaci B. A., ‘Malbar Quarterly Review’ December 1904 (Jain settlement in Karnatak) Page 315 foot note 3).

अर्थ—वर्धमान चौबीस तीर्थकरोंमें अंतिम तीर्थकर थे जिन्होंने (केवलज्ञान-विभूतिसहित) नये धर्मका प्रादुर्भाव किया और जिन्होंने पश्चिमसे फारिस और अरबकी तरफ अपने धर्मको फैलाया ।

—[‘मलबार क्वार्टर्ली की इ० सं० १९०४ के दिसम्बर की तीसरी जिल्द में मी० थाम्स सी. राईस, बी. ए. का “कर्णाटकमें नियों का जैनवास” लेख, पृ० ३१५ की तीसरी फूटनोट]

“आठवीं शताब्दी सन्इस्वीमें आचार्य कमलशील जैनियोंके पूर्ण विद्वान् थे और क्या यह वही प्रसिद्ध विद्वान् नहीं थे जिनको महाराज थिसरगंडी हुशानने चीनदेशके बौद्धमती विद्वान् होशंग-महायानसे शास्त्रार्थ करनेके लिए तिब्बतमें बुलाया था ? तिब्बती राजाने तिब्बतमें आठवीं शताब्दीके मध्यके निकट राज किया और कमलशीलकी युक्तिको चीनी नैयायिककी युक्तिसे ज्यादा प्रबल देखा । चुनांचे उसने भारतवर्षके नैयायिक (कमलशील)की गर्दनमें जयमाला डालदी । उस समयसे तिब्बतके रहनेवाले कमलशीलके अनुयायी हो गये । ”

—[प्रो० बुल्हर, पीएच. डी., सी० आइ० इ०का पत्र, तिब्बतकी पुस्तक]

“ जब बौद्धमत और हिन्दुमतके लोगोमें सारे हिन्दुस्तानमें संग्राम हो रहा था तब बौद्धमत और जैनमतके लोग यहांसे निकलकर युनान, कार्थेज, फिनीशिया,

[५२२]

श्री जैन सत्य प्रकाश

[५४६]

फिलस्तीन, रूस और मिश्र आदि देशोंमें पहुँचकर आबाद हुए ”

—[हिन्दुस्तानकबीम् उर्दू, पृ० १ फुटनोट]

“ आप बतला सकते हैं कि, यूनानमें जो पर्णासस (PARNASAS) पर्वत है उसका दूसरा नाम देवानिका (DEWANIKA) क्यों पडा ? हम बतलाते हैं कि जैनमतके संतलोग पर्णासस अर्थात् पत्तोंके झोंपडोंमें रहा करते थे इसलिये तो पहला नाम पडा । चूँकि वह देवताओंके वासकी जगह थी इसलिये, दूसरा नाम पडा ।

—[हिन्दुस्तानकबीम्, पृ० १७]

“ जिस प्रकार यूनानमें हमने साबित किया कि हिन्दुस्तानके नाम शहर और पर्वत विद्यमान हैं उसी प्रकार मिश्रदेशमें जानेवाले भाई भी अपने प्यारे वतनको नहीं भूले, उन्होंने भी वहाँ एक पर्वतका नाम MERSE (सुमेरु) रक्खा । दूसरे पर्वतका नाम CAELA (कैलास) रक्खा । एक सूबा GURNA (गुरुना) है, जिसमें मन्दिर और मूर्तियां गिरनार जैसी आज तक मीलती हैं जो अवश्य वहाँ के ही (जैनी) लोगोंने वसाया होगा ” इत्यादि ।

—[हिन्दुस्तानकबीम्, पृ० ४२]

“ किसी समयमें मिश्र और नाटालमें भी जैनधर्म था ॥

—[प० लेखराम आर्य मुसाफिरका ‘रिसालाजेहाद’ पृ० २५, मुसलमान धर्मोंके प्रचारवाले देशोंके नकशोंमें केफियतका खाना]

“ जो हालमें अनुसन्धान हुआ है और उसपर जो कल्पनायें कायम की गई हैं उनके सम्बन्धमें मथुराके जैन स्तूप की तरफ फिर ध्यानको आकर्षित करना जरूरी है । स्तूप पर दिये हुए दानकी तस्ती और कुतबे हैं । जो ज्यादाह से ज्यादा इस्वी सन् सं. १५० वर्ष पहलेके हैं । जैन शास्त्रोंमें लिखा है कि इस स्तूपको देवताओंने बनाया था जिसका तात्पर्य यह है कि इसके बननेका समय प्राचीनताके अन्धकारमें छिपा हुआ है । परन्तु इस बातको प्रकट करनेके लिये हमारे पास प्रमाण है कि प्रायः यह इस्वीसन्से ६०० वर्ष पहिले बना था इस कारण यह भारत वर्षमें सबसे पुराणी इमारत है ॥

—[इस्वीसन् १९०२ अक्टुम्बर के ‘ओरियंटल’में ‘भारतवर्षमें सबसे पुरानी इमारत’ लेख पृ० २३-२४]

इन उपर्युक्त प्रमाणोंसे स्पष्ट तौरसे सिद्ध होता है कि जैनधर्म किसी समयमें एशिया, यूरोप, अमरिका इन तीनों महाद्वीपोंमें फैला हुआथा ।

—“ दिग्म्बर जैन, ” १९-४, वि. सं.१९८२ के अङ्कसे उद्धृत ।

કુંભોજતીર્થમાં દિગંબરોએ કરેલું નુકસાન દિગંબર આગેવાનોની જવાબદારી

સમાધાનની વાટાઘાટો આપસમાં ચાલતી હોય તે સમયે સામા પક્ષને હેતરવો એ સાવ સરળ વાત છે, જે કે એના જેવું હલકું કૃત્ય ખીલું એકે ન ગણી શકાય. શ્રી કુંભોજ તીર્થમાં જમીનના હક્કની આપતમાં શ્વેતાંબર અને દિગંબરો વચ્ચે જે તકરાર ઊભી થઈ હતી તેનો આપસની વાટાઘાટોથી નીકાલ લાવવા માટે ગયા મે મહિનાની ૧૫, ૧૬, ૧૭, એ ત્રણ તારીખે અન્ને પક્ષના આગેવાનો ભેગા થયા હતા, અને વાટાઘાટો ચલાવતા હતા. અરાબર એ જ પ્રસંગે, તારીખ ૧૭મી મે ૧૯૪૨ની રાત્રે, દિગંબરોએ એકાએક કુંભોજતીર્થમાં શ્વેતાંબર જિનમંદિર ઉપર હલ્લો કરી શિખરને ઘાણું નુકસાન પહોંચાડ્યું. ધર્મના નામે આવું અકાર્ય કરવા માટે સાચે જ દિગંબર ભાઈઓએ શરમાવું નોંધ્યું. આવી પરિસ્થિતિ ઉપસ્થિત થયા પછી, શ્વેતાંબરોને પૂરેપૂરો ન્યાય મળે એ માટે ખાસ ધ્યાન રાખવાની જવાબદારી દિગંબર આગેવાનો ઉપર, જે તેઓ સાચા દિલથી સમાધાનને ચાહતા હોય તો, આવી પડી છે એમ અમને લાગે છે. મળેલા સમાચાર મુજબ કેટલાક દિગંબર ભાઈઓ શ્વેતાંબર આગેવાનો સાથે સમાધાન માટે પ્રયત્ન કરવા ચાહે છે, અને આ માટે એક કમિટિ પણ નિમાઈ ગઈ છે. આ કમિટિ તારીખ ૩૧મી મેના દિવસે મળીને વાટાઘાટ કરવાની હતી, પણ દિગંબર પ્રતિનિધિઓમાં આપસમાં કંઈક મતભેદ પડવાથી, તે દિવસે શ્વેતાંબર આગેવાનો સમયસર કોલ્હાપુર પહોંચી ગયા હોવા છતાં, કંઈ નિર્ણય થઈ શક્યો નથી. આ પછી આ સંબંધમાં શું અનવા પામ્યું તે જાણવામાં આવ્યું નથી. અમે આશા રાખીએ છીએ કે દિગંબર આગેવાનો પોતાની જવાબદારીને અરાબર સમજીને યોગ્ય સમાધાન કરી લેશે, અને ભવિષ્યમાં કોઈ પણ તીર્થમાં આવું ન અનવા પામે તે માટે જતન રહેશે.

—તંત્રી

સ મ આ ર

પ્રતિષ્ઠા:—વીલાવાસ (મારવાડ)માં વૈશાખ વદિ છઠના દિવસે પૂજ્ય આચાર્ય મહારાજ શ્રી વિજયલલિતસૂરીશ્વરજી મહારાજ આદિની નિત્રામાં શ્રી શાંતિનાથ ભગવાનના જિનમંદિરની પ્રતિષ્ઠા કરવામાં આવી.

દીક્ષા:—જમનગરમાં વૈશાખ વદિ સાતમના દિવસે પૂજ્ય મુનિમહારાજ શ્રી દાનસાગરજી મહારાજે કચ્છ-જખૌ નિવાસી ભાઈ શ્રી જેઠાલાલ લખમશીને દીક્ષા આપી. દીક્ષિતનું નામ મુનિરાજ શ્રી જયેન્દ્રસાગરજી રાખીને તેમને પોતાના શિષ્ય અનાવ્યા.

સ્વી કા ર

(૧) શ્રમણ ભગવાન મહાવીર (હિન્દી જીવન ચરિત્ર)—લેખક પૂજ્ય પંચાસજી મહારાજ શ્રી કલ્યાણવિજયજી મહારાજ; પ્રકાશક—મંત્રી શ્રી. ક૦ વિ૦ શાસ્ત્રસંગ્રહ સમિતિ જાલોર (મારવાડ); પૃષ્ઠસંખ્યા—૪૦+૩૯૮; મૂલ્ય—ત્રીન રૂપયા ।

(૨) માધુકરી (પ્રવચનો, કથા વગેરેનો સંગ્રહ). પ્રકાશક: પૂ. આચાર્ય શ્રી વિજયદાનસૂરિજી જૈન જ્ઞાનમંદિર; સાવરકુંડલા (કાઠિયાવાડ); પૃષ્ઠસંખ્યા ૧૪૦ + ૧૨; મૂલ્ય—ચાર આના.

Shri Jaina Satya Prakasha

Regd. No. B. 3801.

આજે જ મંગલો

શ્રી જૈન સત્ય પ્રકાશનો

ત્રીજો વિશેષાંક

દી પો. સ. વી-અંક

૨૫૨ પાનાંના દળદાર અને સચિત્ર આ વિશેષાંકમાં વીર નિર્વાણ સં. ૧૦૦૦થી વીર નિર્વાણ સં. ૧૭૦૦ સુધીનાં ૭૦૦ વર્ષના જૈન ઇતિહાસને લગતી વિવિધ વિષયની સામગ્રી આપવામાં આવી છે. તેમજ અનેક ચિત્રોથી અંકને સુશોભિત બનાવવામાં આવ્યો છે. દરેક જૈન ઘરમાં આ અંક અવશ્ય હોવો જોઈએ.

છૂટક મૂલ્ય-સવા રૂપિયા.

બે રૂપિયા ભરીને શ્રી જૈન સત્ય પ્રકાશના આહુક બનનારને આ અંક ચાલુ અંક તરીકે અપાય છે.

—: લખી :—

શ્રી જૈનધર્મ સત્ય પ્રકાશક સમિતિ

નેશિ ગભાઇની વાડી, પોંઠા

અમદાવાદ.